

ภาค ๒ กระบวนทัศน์แบบพุทธ

บทที่ ๔

กระบวนทัศน์เกี่ยวกับ

ลัทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา

ตอนที่ ๑

ลัทธิธรรม เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชน

๑ ความนำ

ในการกล่าวถึง กระบวนทัศน์เกี่ยวกับ ลัทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา จะแยกออกเป็น ๒ บท คือ บทที่ ๔ จะกล่าวถึง **ลัทธิธรรม** เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชน และบทที่ ๕ จะกล่าวถึง **หลักวินัย** เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชน อันที่จริงถ้าจะว่าไปแล้ว ระหว่าง **ลัทธิธรรม** (หลักคิด) กับ **หลักวินัย** (หลักปฏิบัติ) ไม่สามารถที่จะแยกเด็ดขาดออกจากกันได้ ทั้งนี้เพราะการคิดกับการลงมือปฏิบัติเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกัน โดยที่ **ลัทธิธรรม** เป็นความจริงตามกฎธรรมชาติ และเป็นอกาลิโก ส่วน **หลักวินัย** เป็นการนำเอาหลักธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ให้เป็น กฎเกณฑ์ทางสังคม หรือเป็นหลักในการจัดระเบียบทางสังคม หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า **หลักวินัย** คือ การแปลหลักคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์และจักรวาลให้เป็นหลักปฏิบัติ ทางสังคมนั่นเอง ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้หลักคำสอนในพุทธศาสนาหลายเรื่องมีปรากฏทั้ง ในพระสูตร และ ในพระวินัย ฉะนั้นการแยกกล่าวเรื่อง **ลัทธิธรรม** กับ **หลักวินัย** ในที่นี้ เป็นการแยกโดยหลักการเท่านั้น ส่วนในรายละเอียดจะมีส่วนคาบเกี่ยวกันอยู่บ้าง

อนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนใด ๆ ในพุทธศาสนา จะต้องทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นร่วมกันก่อนว่า ระบบคำสอน ของพุทธศาสนา มี ๒ ระดับทับซ้อนกันอยู่ คือ คำสอนในระดับ “โลกียะ” กับระดับ “โลกุตตระ” หลักคำสอนในระดับโลกียะ เป็นคำสอนในระดับจริยธรรม ง่ายต่อการทำความเข้าใจ และเป็นคำสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้ดำเนินชีวิตประสาโลกๆทั้งหลาย ส่วนหลักคำสอนในระดับโลกุตตระเป็นคำสอนในระดับที่ทางตะวันตกเรียกว่า “ระดับอภิปรัชญา” ซึ่งค่อนข้างยากต่อการทำความเข้าใจ และเป็นคำสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้ประสงค์จะดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ตามคติแห่งพุทธศาสนา ในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อตีความหลักคำสอนต่างๆในงานวิจัยนี้ ในบางแง่บางประเด็นจะวิเคราะห์เฉพาะในระดับโลกียะก็เป็นการเพียงพอ แต่ในบางแง่บางประเด็นจะต้องวิเคราะห์ทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตตระประกอบกันจึงจะช่วยให้เข้าใจได้ดีขึ้น

อันที่จริงตลอดระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักคำสอน ตามหลักฐานที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (ฉบับที่ผู้วิจัยใช้ศึกษา) ถ้าพิจารณาโดย “ถ้อยคำ” (wording) จะพบว่าพระองค์มิได้ทรงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” หรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Human Rights แต่อย่างใด แต่ถ้าจะพิจารณาโดย เนื้อหาสาระ (essence) พระองค์ทรง สอนเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ มากมาย เช่น สอนว่าแม้มนุษย์แต่ละคนจะเกิดมาต่าง ชั้นวรรณะ แต่ถ้าทำดีก็ได้ชื่อว่าเป็นคนดีเสมอกัน ถ้าทำชั่วก็ได้ชื่อว่าเป็นคนชั่วเสมอกัน ชั้น วรรณะ เป็นเพียงโลกสมัญญา โลกสมมติ ที่แท้ทุกคนเท่าเทียมกันโดยกรรม (การ กระทำของตน), ในหลักคำสอน เรื่องเบญจศีลและเบญจธรรม ทรงวางหลักปฏิบัติมิให้ มนุษย์เบียดเบียนทำลายล้างกัน แต่ให้มีเมตตากรุณาต่อกัน, ในหลักคำสอนเรื่อง อปริหา- นิชธรรม ทรงสอนเรื่องความรักสามัคคี ตลอดจนการให้เกียรติยกย่องและไม่ข่มเหงสตรี, นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาจนกระทั่งสำเร็จ เป็นพระอรหันต์หลายองค์ (ผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ใช้ลักษณะนามว่า “องค์”) และพระองค์ยัง ทรงสอนว่าพุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วยเพศชายและหญิงเสมอกัน คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา, ในแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมทางการเมืองและการปกครอง ทรงสอน เรื่อง ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร, ในหลักคำสอนเรื่องกาลามสูตร ทรงสอนให้แต่ละคนมีอิสระในทางความเชื่อความคิดเห็น, ในพรหมวิหาร ๔ ทรงสอนให้ มนุษย์มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น

ตามที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ ถ้าจะนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกมา เป็น มาตรฐานในการเปรียบเทียบ จะเห็นได้ว่าแม้พระองค์จะไม่ทรงใช้คำว่า สิทธิมนุษยชน แต่โดยเนื้อหาสาระ ถือได้ว่าล้วนสงเคราะห์ลงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนไม่โดยตรงก็ โดยอ้อมทั้งสิ้น หรือถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านั้นจะเห็นได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” ที่มนุษย์ พึงให้ต่อกัน มีนัยที่ลึกซึ้งกว่าพื้นฐานแห่งสิทธิตามแนวคิดแบบตะวันตกเสียด้วยซ้ำซึ่งจะ ทำ การศึกษาในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบในรายละเอียดในแต่ละประเด็นต่อไป

อนึ่ง การที่จะศึกษาหลักคำสอนเรื่องหนึ่งเรื่องใดของพุทธศาสนาให้กระจ่างแจ้ง จะต้อง เข้าใจสภาพความเป็นจริงอย่างหนึ่งก่อนว่า พุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นมาในดินแดนชมพู ทวีปเมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว ในท่ามกลางแนวคิดความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ก่อน หน้านั้นแล้วหลายลัทธิ หลักคำสอนของแต่ละลัทธิ มีทั้งส่วนที่เหมือน คล้ายคลึง และแตก- ต่างกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละลัทธิพยายามใช้กลวิธีต่างๆ เท่าที่สามารถจะทำได้ เพื่อดึงดูดชน ให้เข้าเป็นพวก เช่น การหยิบยกเอาคำสอนของลัทธิอื่นขึ้นมาเพื่อตีความ โต้แย้งหักล้าง อธิบายความหมายเสียใหม่ ประนีประนอมหลักคำสอนของลัทธิอื่นเข้าด้วยกัน รวมทั้งเสนอ หลักคำสอนของตนเองที่คิดว่ามีลักษณะดีเด่นกว่าของลัทธิอื่นขึ้นมาใหม่

ฉะนั้นการที่จะศึกษาให้เข้าใจ หลักธรรมคำสอน หรือ *หลักคิด* เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชนใน พุทธศาสนาให้รอบด้านได้นั้น เราไม่สามารถแยกเด็ดขาดออกจากหลักคำสอนของลัทธิอื่น ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลครอบคลุมแนวคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวชมพูทวีปในสมัยนั้นอยู่ก่อน นอกจากระบบ คำสอนส่วนที่เป็นของพุทธศาสนาเองโดยเฉพาะแล้ว ดูเสมือนว่าระบบคำสอนของพุทธ ศาสนาสวนหนึ่งเกิดขึ้นจากการนำเอาหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์มาหักล้าง ได้ แฉก ประนีประนอม อธิบายความหมายเสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการของพุทธ ศาสนาด้วย ฉะนั้นการกล่าวถึง *หลักธรรม* เกี่ยวกับลัทธิมนุษยชนในพุทธศาสนาในที่นี้ จะ กล่าวโดยเกี่ยวเนื่องพาดพิงถึงหลักคำสอนของลัทธิศาสนาพราหมณ์ในขณะเดียวกันด้วย โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ลัทธิมนุษยชน

๒ ทักษะที่ขัดแย้งกันเรื่องความเสมอภาคระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนา

๒.๑ ทักษะเรื่อง ความไม่เสมอภาค ในศาสนาพราหมณ์

โดยหลักการพื้นฐานศาสนาพราหมณ์ถือว่า มนุษย์เกิดมาไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะเป็นไปตามการกำหนดของพรหม หรือที่เรียกว่า “พรหมลิขิต” การที่จะเข้าใจ ทักษะเรื่องนี้ให้กระจ่างแจ้ง จะต้องศึกษาเกี่ยวกับ กำเนิดที่มา, ฐานะหน้าที่ และความ สัมพันธระหว่างมนุษย์ แต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๑ กำเนิดที่มาของมนุษย์ : ศาสนาพราหมณ์จัดอยู่ในประเภทศาสนาเทวนิยม (Theism) คือเชื่อเรื่องพระเจ้า (พรหม) ผู้สร้าง พรหมเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในเอกภพ รวมทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์ หรือถ้าจะกล่าวเฉพาะกำเนิดที่มาของมนุษย์ ได้มีตำนาน (Methology) ของศาสนาพราหมณ์ กล่าวถึงลำดับยุคแห่งการสร้างมนุษย์โดยแบ่งออกเป็น ๔ ยุคตามลำดับความเจริญรุ่งเรืองแล้วค่อยๆเสื่อมจนกระทั่งถึงกลียุคของโลกว่า ในยุคต้น (กฤตยุค) เป็นยุคที่โลกรุ่งเรืองที่สุด หรือที่เรียกว่า “ยุคทอง” พรหมทรงสร้างคนในวรรณะ ชาวหรือที่เรียกว่า วรรณะพราหมณ์ ในยุคที่สอง (เตรตยุค หรือ ไตรตายุค) ทรงสร้าง วรรณะกษัตริย์ ในยุคที่สาม (ทวาปรยุค) ทรงสร้าง วรรณะไวศยะหรือแพศย์ และในยุคที่สี่ (กลียุค) ทรงสร้าง วรรณะศูทร และพวกต่ำต้อยทั้งหลาย^๑

ได้มีการกล่าวถึง *องคาพยพ* ของพรหมที่ใช้สร้างมนุษย์แต่ละเหล่า ไว้ในคัมภีร์ พระเวทว่า พรหม ทรงสร้างวรรณะพราหมณ์ (นักบวช) จากพระโอษฐ์, วรรณะกษัตริย์ (นัก รบ) จากพระพาหา, วรรณะแพศย์ (พ่อค้า) จากพระโสณี (ตะโพก) และวรรณะศูทรและ พวกต่ำต้อยทั้งหลาย (ทาส กรรมกร) จากพระบาท (อุคเวท. ๑๐, ๙๐, ๑๒)

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาตามนี้จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อแบบพราหมณ์เชื่อว่าสาเหตุที่มนุษย์เกิดมาต่างชั้นวรรณะกัน ก็เพราะถูกพรหมลิขิตมาจากตำแหน่งอวัยวะที่สูงต่ำไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นจึงทำให้ฐานะหน้าที่ เกียรติ และศักดิ์ศรีของคนในแต่ละวรรณะสูงต่ำไม่เท่าเทียมกันด้วย แต่ถ้าจะให้สันนิษฐานตามหลักวิชาการน่าจะเป็นไปได้ว่า แต่เดิมมาแนวคิดเรื่องชั้นวรรณะน่าจะกำหนดตามลักษณะของสีผิว (วรรณะ แปลว่า สีผิว) คือ ผู้ที่มีสีผิวขาว (สีผิวเดิมของพวกอารยันก่อนที่จะมาผสมกับชนพื้นเมืองในดินแดนชมพูทวีป) ก็จัดอยู่ในวรรณะพราหมณ์และพวกชนชั้นสูงทั้งหลาย ส่วนพวกผิวดำอันเป็นเจ้าของถิ่นเดิมก็ถูกจัดว่าเป็นพวกวรรณะศูทรและพวกชั้นต่ำทั้งหลาย ถ้าถือตามข้อสันนิษฐานนี้แสดงว่าแต่เดิมมาพวกอารยันเองก็อาจจะแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มอยู่ก่อนแล้ว (แบ่งโดยการทำหน้าที่) คือ นักบวช นักรบ และพ่อค้า และคนทั้งสามกลุ่มนี้ถูกจัดอยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ตามลำดับ ครั้นอยู่ต่อมาเมื่อพวกอารยันได้เข้ามาบูรณและสามารถปราบคนผิวดำในท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำสินธุลงเป็นทาสได้ ชนกลุ่มหลังซึ่งเป็นพวกนอกวรรณะก็ถูกจัดอยู่ในวรรณะศูทรในภายหลัง^๒

อันที่จริงการแบ่งชั้นวรรณะของอินเดียในสมัยปัจจุบัน นอกจากจะแบ่งออกเป็น ๔ วรรณะใหญ่ดังกล่าวแล้ว ยังมีการแบ่งวรรณะย่อยๆ อีกมากมาย นับได้ประมาณ ๓,๐๐๐ วรรณะ และเกินกว่า ๒๕,๐๐๐ อนุวรรณะ และยังมีเกิดวรรณะใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ บางวรรณะมีสมาชิกเป็นล้านคน แต่บางวรรณะมีแค่ร้อยคนเท่านั้น^๓ ในแต่ละวรรณะย่อยเหล่านี้ยังมีการขอยลำดับชนชั้นให้ย่อยลงไปกว่านั้นอีก เช่นในวรรณะพราหมณ์ แบ่งเป็นพราหมณ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และพราหมณ์ชั้นต่ำ หรือแม้แต่คนในวรรณะจัณฑาลเอง ยังมีการขอยย่อยออกเป็นชนชั้นลดหลั่นลงไป แต่ละชนชั้นจะมีเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งชีวิตไม่เท่าเทียมกัน เช่น คนซักผ้าถือว่าตนเองอยู่ในลำดับสูงกว่าคนฟอกหนัง คนฟอกหนังถือว่าตนเองอยู่ในลำดับสูงกว่าคนกวาดถนน คนกวาดถนนถือว่าตนเองอยู่ในลำดับสูงกว่าคนล้างส้วม เป็นต้น^๔ และเป็นเรื่องที่น่าแปลกกว่าคติความเชื่อเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะดังกล่าวได้ซึมซับลงในวิถีชีวิตของชาวฮินดูจนยากที่จะลบเลือนออกได้อีก เพราะถึงแม้ว่าชาวฮินดูเหล่านี้บางส่วนจะเปลี่ยนไปเข้ารับนับถือศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม หรือลิกซ์ ก็ตาม พวกเขาจะนำคติเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะติดตัวไปด้วย จึงทำให้ศาสนิกชนที่ไปเข้ารับใหม่พวกนี้พลอยมีการแบ่งชั้นวรรณะตามไปด้วย^๕

๒ ฐานะหน้าที่ของมนุษย์ : ฐานะหน้าที่ทางสังคมของมนุษย์ ในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ จะถูกกำหนดตามคุณสมบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งชั้นวรรณะ กล่าวคือ^๖

คนในวรรณะพราหมณ์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ มีความสุภาพในจิตใจ ไม่ปั้นป่วนด้วยความโลภ โกรธ หลง
- ๒ ระวังจิตใจไว้ได้ ระวังในเมตตาอยู่เสมอ
- ๓ ผจญต่อความลำบาก บำเพ็ญเพียรเพื่อหาความรู้ ความจริง
- ๔ ทำตัวเองให้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
- ๕ พอใจในความสุขที่มีอยู่
- ๖ มีความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง
- ๗ มีความซื่อตรง พูดตรง ทำตรง
- ๘ แสวงหาความรู้ที่ถูกที่ชอบ
- ๙ เมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง
- ๑๐ จงรักภักดีต่อพรหม
- ๑๑ มีความเห็นอันสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร

หน้าที่ของคนในวรรณะนี้ คือ

- ๑ การรับการศึกษาชั้นสูง
- ๒ ให้การศึกษาแก่คนอื่น
- ๓ ทำพิธีบูชาต่างๆของตนเอง
- ๔ ทำพิธีบูชาต่างๆเพื่อคนอื่น

(ผู้ที่สามารถทำหน้าที่บูชาญัตติติดต่อกับพรหมได้มีเฉพาะพวกพราหมณ์เพียงวรรณะเดียวเท่านั้น)

- ๕ ทำบุญให้ทาน
- ๖ รับบุญทานจากผู้มีจิตศรัทธา

คนในวรรณะกษัตริย์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ กล้าหาญ ไม่ขลาดกลัว
- ๒ มีความเพียรในการผจญภัย
- ๓ มีจิตใจมั่นคง ไม่ห่อถอย
- ๔ มียศ มีเกียรติ รู้จักใช้อำนาจในทางที่ถูก
- ๕ ฝึกฝนในการให้
- ๖ ระวังจิตใจไว้ได้ ระวังในเมตตาอยู่เสมอ (เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ ข้อ ๒)
- ๗ มีความอดทน มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง (เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ ข้อ ๖)
- ๘ ภักดีต่อพรหม
- ๙ ร่าเริง ไม่รู้จักวิตก
- ๑๐ พร้อมที่จะรักษาประเทศชาติเพื่อผดุงความยุติธรรม
- ๑๑ มีความเห็นอันสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๑)

หน้าที่ของคนในวรรณะนี้ คือ

ประกอบหน้าที่เหมือนข้อ ๑, ๒ และ ๓ ของคนในวรรณะพราหมณ์ นอกจากนี้ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ยังกำหนดว่าในกาลวิบัติ อนุญาตให้วรรณะกษัตริย์ประกอบอาชีพอื่นได้ เช่น อาชีพครูอาจารย์ ทำพิธีบูชาสัตว การกุศล ทำกิจกรรมและการค้าขาย ที่ทำเหมือนพราหมณ์ไม่ได้ เพียงอย่างเดียว คือการรับทำบุญจากผู้มีจิตศรัทธา

คนในวรรณะแพศย์ถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ เฉลียวฉลาดในการแลกเปลี่ยนสินค้า
- ๒ มีความรู้ความชำนาญในการคำนวณ
- ๓ จงรักภักดีต่อพรหม
- ๔ นับถือคนในวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์

หน้าที่ของคนในวรรณะนี้ คือ

ตามปกติพวกวรรณะแพศย์จะประกอบอาชีพกสิกรรมและการค้าขาย แต่ถ้าในกาลวิบัติ อนุญาตให้ประกอบอาชีพอื่นได้ตามกาลเทศะ แต่ต้องเป็นอาชีพสุจริต

คนในวรรณะศูทรถูกกำหนดให้มีคุณสมบัติ คือ

- ๑ มีความสงบเสงี่ยมเจียมตน
- ๒ ไม่เฉื่อยชา ตลบตะแลง หรือคดโกง
- ๓ ทำตัวเองให้เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและจิตใจ(เหมือนคุณสมบัติของพราหมณ์ข้อ ๔)
- ๔ จงรักภักดีต่อพรหม (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๐)
- ๕ ไม่ลักขโมย
- ๖ มีความเห็นสุจริต ไม่คิดคดทรยศต่อใคร (เหมือนของพราหมณ์ ข้อ ๑๑)
- ๗ เคารพนับถือคนในวรรณะที่สูงกว่า

หน้าที่ของคนในวรรณะนี้ คือ

ตามปกติพวกนี้ต้องเป็นทาส คนรับใช้ หรือกรรมกรทั้งหลาย เช่นเป็นคนล้างส้วม คนกวาดถนน กรรมกรแบกหาม เป็นต้น

๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ : จากการที่ศาสนาพราหมณ์สอนว่าชั้นวรรณะของมนุษย์เป็นไปตามพรหมลิขิต ฉะนั้นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมก็ตกอยู่ภายใต้พื้นฐานคติความเชื่อนี้ คือ คนในแต่ละวรรณะสัมพันธ์กันบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าคุณค่าและศักดิ์ศรีของชีวิตไม่เท่าเทียมกัน คนในวรรณะสูงได้เปรียบในทุกด้าน คนในวรรณะต่ำเสียเปรียบในทุกด้าน แม้กระทั่งในเรื่องของความรักหรือ สิทธิแห่งการมีครอบครัว เพราะห้ามแต่งงานระหว่างคนต่างวรรณะ มิเช่นนั้นลูกที่ออกมาจะเป็น จันฑาล หรือ หินชาติ คือมี

ชาติกำเนิดเลวทรามต่ำช้า เป็นเสนียดจัญไรแก่ผู้พบเห็น ไม่อยากมีใครคบค้าสมาคมด้วย ดังที่ พระราชวรมณี ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนต่างวรรณะตามที่พระมนู ได้วางระเบียบกฎเกณฑ์ไว้ คือ

วรรณะทั้งสี่ถูกห้ามไม่ให้คบหากัน โดยเฉพาะไม่แต่งงานกัน ไม่กินอาหารร่วมกัน คน วรรณะสูงไม่กินอาหารที่คนวรรณะต่ำปรุง หรือแม้แต่แตะต้อง ถ้ามีเหตุจำเป็นให้ต้อง เกี่ยวข้องกัน เช่น ใช้ของสาธารณูปโภค มีสระน้ำเดียวกัน เป็นต้น ก็ให้แบ่งเขตกันใช้ หรือปันระยะที่จะต้องอยู่ห่างจากกัน เช่น วรรณะนั้นห่างจากวรรณะนี้ ๙๖ ก้าว ๕๐ ก้าว ๑๒ ก้าว เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ก็มีรายละเอียดของการปฏิบัติต่างกันออกไป เช่น ในหมู่ วรรณะสูงด้วยกันเองใช้คาถาบูชาขัณฑต่างกัน สายยัชโญปวีตทำด้วยวัสดุต่างชนิดกัน วิธีการไหว้ต่างกัน โดยอาการโค้ง การแบมือ และการเหยียดมือ เป็นต้น สีประจำวรรณะ ก็กำหนดไว้แปลกกัน คือ สีขาวสำหรับวรรณะพราหมณ์ สีแดงสำหรับวรรณะกษัตริย์ สี เหลือง สำหรับวรรณะแพศย์ สีดำสำหรับวรรณะศูทร ฐานะความเป็นอยู่ก็ต่างกัน เช่น คนจัณฑาลถึงจะมีเงินทองก็ไม่มีสิทธิสร้างบ้านสองชั้น การลงโทษในความผิดอย่าง เดียวกันก็ต่างกัน เช่น คนวรรณะต่ำฆ่าพราหมณ์จะต้องถูกลงโทษด้วยวิธีทรมานจนตาย แต่พราหมณ์ฆ่าศูทร มีค่าเท่ากับฆ่าแมว จึงจก นก กบ”

ตามที่กล่าวมาเรื่อง กำเนิดที่มา ฐานะหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ใน ทศณะของศาสนาพราหมณ์ จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่คนในวรรณะ สูงกว่าได้เปรียบคนที่อยู่ในวรรณะต่ำกว่า ส่วนคนที่อยู่ในวรรณะต่ำสุดจะเสียเปรียบมากที่สุด แต่ฝ่ายเสียเปรียบจะต้องยอมรับสภาพนี้โดยไม่มีสิทธิโต้แย้งใดๆ เพราะพวกเขาปลุกฝัง ความเชื่อต่อๆกันมาว่า เป็น ลีขิตของพรหม ที่ทรงประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น

๒.๒ ทศณะเรื่อง ความเสมอภาค ในพุทธศาสนา

แม้ว่ามนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่พุทธศาสนาถือว่าโดย หลักการพื้นฐาน มนุษย์เกิดมามีความเสมอภาคกัน แต่ที่ดูเสมือนว่าไม่เสมอภาคกันเป็น เพราะ การกำหนดเรียก(โลกสมัญญา, โลกสมมติ) เอาจาก “กรรม” อันเป็นการกระทำของ มนุษย์เอง หรือที่เรียกว่า “กรรมลิขิต” การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ให้กระจ่างแจ้งจะต้องศึกษาเกี่ยวกับกำเนิดที่มา ฐานะหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งจะได้กล่าวควบคู่กัน ดังนี้

ถ้ากล่าวโดยหลักการของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงถือว่าเรื่องกำเนิดที่มาจากโลกและมนุษย์เป็นเรื่อง “อจินไตย” คือเรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะคิดแล้วไม่สามารถที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากทุกข์ได้ อย่างไรก็ตาม ในอัครคัมภีร์พระองศ์ทรงอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดที่มาจากโลกและมนุษย์ให้แก่ วาเสฏฐสามเณร และภราทวาสสามเณร ซึ่งเป็นมาณพในวรรณะพราหมณ์ที่มาบวชในพุทธศาสนา โดยมาณพทั้งสองคนได้เล่าถึงคำดำหนิของพวกพราหมณ์ที่มีต่อมาณพทั้งสอง ว่า ละครวรรณะที่ประเสริฐ เกิดจากพรหม เป็นทายาทแห่งพรหม มาเข้ารีตในวรรณะที่ต่ำกว่า มาเข้าเป็นพวกสมณะศิระะโฌน เมื่อได้ทรงฟังเช่นนี้พระพุทธรองศ์จึงทรงอธิบายว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นโกหกที่อ้างว่าถือกำเนิดมาจากโอษฐ์ของพรหม ที่แท้แล้วก็มีการกำเนิดมาเหมือนคนทั่วไป โดยทรงกล่าวว่า

ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาสะ ก็ตามที่ปรากฏอยู่แล คือนางพราหมณ์ทั้งหลายของพวกพราหมณ์ มีระดูบ้าง มีครรรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกกินนมอยู่บ้าง อันที่จริงพวกพราหมณ์เหล่านั้นก็ล้วนเกิดจากช่องคลอดของนางพราหมณ์ทั้งนั้น... เขาเหล่านั้นกล่าวดูพรหม และพูดเท็จ ก็จะไปประสบแต่บาปเป็นอันมาก

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงอธิบายถึงกำเนิดที่มาจากสัตว์ทั้งหลายว่าสัตว์ชนิดต่างๆถือกำเนิดขึ้นมาโดย ๔ วิธี คือ ชลาพุชะ(ถือกำเนิดในครรรภ์), อัณฑชะ(ถือกำเนิดในไข่), สัณฑชะ(ถือกำเนิดในถ้ำโคลและสิ่งโสโครก) และโอปปาติกะ(ถือกำเนิดโดยการอุบัติขึ้นเอง) ส่วน “สัตว์จำพวกมนุษย์” จัดอยู่ในประเภท ชลาพุชะ คือถือกำเนิดในครรรภ์มารดา โดยที่พระองศ์ทรงอธิบายกระบวนการเกิดตามธรรมชาติ ของมนุษย์ไว้ใน มหาตณ्हักขยสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อมารดาบิดาอยู่ร่วมกันด้วย มารดามีระดูด้วย(ไข่สุก) ทารกที่จะมาเกิดปรากฏด้วย เพราะความประชุมพร้อมกันแห่งปัจจัย ๓ ประการนี้ ความเกิดแห่งทารกจึงมี ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาอย่ามรรักษาทารกนั้นด้วยท้องเก้าเดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง เมื่อล่วงไปเก้าเดือนหรือสิบเดือน มารดาก็คลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความเสี่ยงชีวิต และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตนด้วยความเสี่ยงชีวิต

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณา กระบวนการเกิดตามธรรมชาติ ของมนุษย์ตามที่กล่าวนี้ จะเห็นว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็น ชาติ ชั้น วรรณะใด ย่อมอยู่ภายใต้ กระบวนการเกิดตามธรรมชาติ แบบเดียวกัน ไม่มีใครแตกต่างไปจากใคร นอกจากนี้พระองศ์ยังทรงอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดที่มาจากโลกและมนุษย์ และ การสมมติเรียก มนุษย์แต่ละหมู่เหล่าไว้ใน อัครคัมภีร์ ความว่า^{๑๐}

*ดูกรวาสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อระยะเวลาผ่านพ้นไปเป็นเวลาอันยืดยาวช้านาน บางครั้งบางคราวโลกนี้ก็พิเนาศไป สมัยนั้นมีอยู่แต่คือ เมื่อโลกกำลังจะพิเนาศนั้น สัตว์โลก*ส่วนมากไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม พรหมเหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออกจากกายของตนเอง สัญจรไปมาในอากาศ อยู่ในวิมานอันสง่างาม สถิตอยู่ในภพนั้นเป็นระยะเวลาอันยืดยาวช้านาน

เมื่อระยะเวลาผ่านพ้นไปเป็นเวลาอันยืดยาวช้านาน บางครั้งบางคราวโลกนี้ก็เจริญขึ้น สมัยนั้นมีอยู่แต่คือ เมื่อโลกนี้กำลังเจริญขึ้นนั้น สัตว์โลกทั้งหลาย(พวกอาภัสสรพรหม) ก็พากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเกิดเป็นมนุษย์อย่างนี้ สัตว์โลกเหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออกจากกายของตนเอง สัญจรไปมาในอากาศ อยู่ในวิมานอันสง่างาม สถิตอยู่ในภพนั้นเป็นระยะเวลาอันยืดยาวช้านาน

สมัยนั้นจักรวาลนี้ทั้งสิ้นเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมนอนธการ มองไม่เห็นอะไร ด้วยดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์โลกทั้งหลายถึงอันนับเพียงว่าเป็นสัตว์เท่านั้น

ครั้นต่อมาเมื่อระยะเวลาได้ผ่านพ้นไปเป็นเวลายืดยาวช้านานก็เกิดงวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์โลกเหล่านั้น เป็นเสมือนนมสดที่เคี้ยวให้งวดแล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝายอยู่ข้างบนจะนั้น งวันดินนั้นก็สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรวงผึ้งเล็กอันปราศจากตัวผึ้งหวงแหนดจะนั้น

ครั้นต่อมามีสัตว์โลกผู้หนึ่ง เป็นผู้มึนนิลยโณ ได้พูดกับเพื่อนว่านี่แน่คุณ นี่เป็นอะไรกัน แล้วเอานิ้วมือช้อนงวันดินขึ้นลองชิมดู เมื่อเขาเอานิ้วมือช้อนงวันดินชิมดูอยู่ รสงวันดินได้ซาบชานไปทั่วกาย เขาจึงเกิดความอยากขึ้นทันที แม้สัตว์โลกพวกอื่นก็พากันเอาอย่างสัตว์โลกผู้นั้น โดยเอามือช้อนงวันดินขึ้นลองชิมดู เมื่อสัตว์โลกเหล่านั้นพากันเอามือช้อนงวันดินขึ้นชิมดูอยู่ รสงวันดินก็ซาบชานไปทั่วร่างกาย สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น

ต่อมาสัตว์เหล่านั้นก็พยายามปั้นงวันดินให้เป็นคำๆด้วยมือ แล้วบริโภคเป็นอาหาร ในคราวที่สัตว์เหล่านั้นพยายามปั้นงวันดินเป็นคำๆบริโภคเป็นอาหารนั้น รัศมีกายสัตว์เหล่านั้นก็ดับสูญหายไป แต่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏขึ้น เมื่อดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ปรากฏขึ้นแล้วดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรทั้งหลายปรากฏแล้วกลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางวันกลางคืนปรากฏแล้วเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนปรากฏแล้วฤดูและปีก็ปรากฏ โลกกลับเจริญขึ้นมาอีกด้วยเหตุดังกล่าวมานี้

* สัตว์โลก = สัตว์โลก

ครั้นต่อมาสัตว์เหล่านั้นพากันบริโภคจวันดิน รับประทานจวันดิน มีจวันดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน ด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณบริโภคจวันดินอยู่ มีมารับประทานจวันดิน มีจวันดินเป็นอาหารดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกมีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพวกนั้นพวกที่มีผิวพรรณงามก็พากันดูหมิ่นพวกที่มีผิวพรรณไม่สวยงาม โดยกล่าวว่าพวกเรา มีผิวพรรณงามกว่าพวกท่าน พวกท่านมีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมามีการถือตัวดูถูกดูหมิ่นกันเพราะความทะนงตัวโดยปรารถนาผิวพรรณเป็นเหตุปัจจัย จวันดินจึงสูญหายไป เมื่อจวันดินสูญหายไปแล้วสัตว์เหล่านั้นก็พากันจับกลุ่มเป็นกลุ่มๆ แล้วบ่นเสียดายว่า “รสดีจริง รสดีจริง” ทำนองเดียวกับคนทั้งหลายในบัดนี้ เมื่อได้ของที่มีรสดีอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็มักพูดกันว่า “รสอร่อยจริง รสอร่อยจริง” พวกสัตว์เหล่านั้นระลึกได้แต่คำว่าเป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้น

ครั้นต่อมาเมื่อจวันดินของสัตว์เหล่านั้นสูญหายไปแล้วก็จะเกิดมีกะบิดินขึ้น ซึ่งกะบิดินนั้นมีลักษณะคล้ายดอกเห็ด สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรงผึ่งเล็กอันปราศจากตัวแมลงผึ้งหวางแหวนจะนั้น ครั้นนั้นสัตว์เหล่านั้นได้บริโภคกะบิดินรับประทานกะบิดิน มีกะบิดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน และด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคกะบิดิน รับประทานกะบิดิน มีกะบิดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านานนั่นเอง สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกก็มีผิวพรรณงาม บางพวกก็มีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพวกนั้นพวกที่มีผิวพรรณงามก็พากันดูถูกดูหมิ่นพวกที่มีผิวพรรณไม่สวยงามว่าพวกเราผิวพรรณงามกว่าพวกท่าน พวกท่านมีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีการถือตัว ดูถูกดูหมิ่นกันขึ้นเพราะความทะนงตัวโดยปรารถนาผิวพรรณเป็นเหตุ เป็นปัจจัย กะบิดินก็สูญหายไป เมื่อกะบิดินสูญหายไปแล้วก็เกิดมีเครือดิน (เครือเขาภาค) ขึ้น เครือดินนั้นปรากฏคล้ายผักบุง สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดูจรงผึ่งเล็กอันปราศจากตัวแมลงผึ้งหวางแหวนจะนั้น

ครั้นนั้นสัตว์เหล่านั้นได้บริโภคเครือดิน รับประทานเครือดิน มีเครือดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน และด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคเครือดิน รับประทานเครือดิน มีเครือดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านานนั่นเอง สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป บางพวกก็มีผิวพรรณงาม บางพวกก็มีผิวพรรณไม่สวยงาม ในสองพวกนั้นพวกที่มีผิวพรรณงามก็พากันดูถูกดูหมิ่นพวกที่มีผิวพรรณไม่สวยงามว่าพวกเราผิวพรรณงามกว่าพวกท่าน พวกท่านมีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา เมื่อสัตว์เหล่านั้นมีการถือตัวดูถูกดูหมิ่นกันเพราะความทะนงตัวโดยปรารถนาผิวพรรณเป็นเหตุ เป็นปัจจัย เครือดินก็สูญหายไป เมื่อเครือดินสูญหายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นก็พากันจับกลุ่มเป็นกลุ่มๆ ต่างก็บ่นเสียดายว่าเครือดินพวกเราได้เคยมีมาแล้ว บัดนี้เครือดินของเราได้สูญหายไปแล้วหนอ ทำนองเดียวกันทุกวันนี้เป็นอัน

มาก พอถูกความระทมทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งมากกระทบเข้าก็มักจะบ่นกันว่า สิ่งของของพวกเรา ได้เคยมีมาแล้ว แต่บัดนี้สิ่งของของเราได้สูญหายไปแล้วหนอ พวกสัตว์เหล่านั้นระลึกได้แต่คำว่าเป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้น

ครั้งต่อมาเมื่อเครื่องดินของสัตว์เหล่านั้นสูญหายไปแล้วก็ได้เกิดมีข้าวสาสลิขึ้นมาเองในที่ไม่ต้องไถ เป็นข้าวสาสลิไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ขาวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ตอนเย็นสัตว์เหล่านั้นนำเอาข้าวสาสลิชนิดนี้มาบริโภคในเวลาเย็น ถึงตอนเช้าข้าวสาสลิชนิดนั้นมีเมล็ดสุกกึ่งอกงามขึ้นแทนที่ ตอนเช้าพากันไปนำเอาข้าวสาสลิชนิดนี้มาบริโภคในเวลาเช้า ถึงตอนเย็นข้าวสาสลิชนิดนี้มีเมล็ดสุกกึ่งอกขึ้นแทนที่ ไม่ปรากฏว่าบกพร่องไปเลย

ครั้งนั้น พวกสัตว์เหล่านั้นพากันบริโภคข้าวสาสลิที่เกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องไถ พากันรับประทานข้าวสาสลินั้น มีข้าวสาสลินั้นเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคข้าวสาสลิอันเกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องไถ รับประทานข้าวสาสลินั้น มีข้าวสาสลินั้นเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งแรงกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันไป สตรีก็มีเพศหญิงปรากฏ บุรุษก็มีเพศชายปรากฏ เล่ากันว่าสตรีเฟื่องดูบุรุษอยู่เสมอ บุรุษก็เฟื่องดูสตรีอยู่เสมอ เมื่อคนทั้งสองเพศต่างเฟื่องดูกันและกันอยู่อย่างนั้น ก็เกิดความกำหนัดขึ้น เกิดความเร่าร้อนในกายขึ้น เพราะความเร่าร้อน(เพราะราคะ)เป็นปัจจัย เขาทั้งสองจึงเสพเมถุนธรรมกัน(เสพกามกัน)

ครั้งนั้นแล สัตว์ทั้งหลายที่ได้เห็นสัตว์พวกอื่นเสพเมถุนธรรมกันอยู่ จึงไปรยฝุ่นใส่บ้าง ไปรยขี้เถ่าใส่บ้าง โยนมูลโคใส่บ้าง พร้อมกับพูดว่า คนชาติชั่ว จงฉิบหาย คนชาติชั่ว จงฉิบหาย แล้วพูดต่อกันไปว่า ทำไมขึ้นชื่อว่าสัตว์จึงทำแกสัตว์เช่นนี้เล่า ข้อที่ว่ามานั้นจึงเป็นธรรมเนียมมาจนถึงทุกวันนี้ คือในชนบทบางแห่ง คนทั้งหลายได้ไปรยฝุ่นใส่กันบ้าง ไปรยขี้เถ่าใส่กันบ้าง โยนมูลโคใส่กันบ้าง ในเมื่อเขาจะนำคนประพฤตชั่วร้ายไปสู่ตะแลงแกง พวกสัตว์เหล่านั้นย่อมระลึกได้แต่คำว่าเป็นของดี เป็นของโบราณเท่านั้น แต่ไม่รู้ถึงความหมายของคำนั้นเลย

อนึ่ง สิ่งที่สัตว์ทั้งหลายยอมรับกันว่าไม่เป็นธรรมในสมัยนั้น มาบัดนี้สิ่งนั้นยอมรับกันว่า เป็นธรรม (กล่าวคือ) สัตว์พวกใดชอบเสพเมถุนธรรมกัน สัตว์พวกนั้นเข้าบ้านหรือนิคมไม่ได้ (เพราะต้องห้าม) เป็นเวลา ๒ เดือนบ้าง ๓ เดือนบ้าง (แต่บัดนี้ไม่ต้องห้าม) เมื่อใดสัตว์ทั้งหลายพากันเสพสัทธรรม(เมถุนธรรม)กัน เมื่อนั้นสัตว์เหล่านั้นได้พากันพยายามปลุกบ้านเรือนขึ้น เพื่อเป็นที่กำบังการเสพสัทธรรมนั้น

ครั้งนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้านขึ้น จึงมีความเห็นว่าท่านทั้งหลาย พวกเราช่างลำบากเสียนี้กระไร ที่ต้องไปเก็บข้าวสาสลิมา ทั้งในเวลาเย็นสำหรับอาหารเย็น ทั้งในเวลาเช้าสำหรับอาหารเช้า อย่างกระนั้นเลย เราควรไปเก็บข้าวสาสลิมาไว้เพื่อบริโภคทั้งเวลาเย็นทั้งเวลาเช้า ในคราวเดียวกัน ครั้งนั้น มีสัตว์อีกผู้หนึ่งเข้าไปหาสัตว์ผู้หนึ่ง แล้วชวนว่านี่แน่คุณ มาไปเก็บข้าวสาสลิกันเถิด สัตว์ผู้หนึ่งจึงบอกว่า ข้าไปเก็บข้าวสาสลิมาไว้บริโภคทั้งเย็นทั้งเช้าคราวเดียวกันแล้วคุณ

ที่นั่นสัตว์ผู้นั้นก็เอาอย่างสัตว์ผู้ไปเก็บข้าวสาลีคนแรกนั้น ทั้งได้ไปเก็บข้าวสาลีมาไว้คราวเดียว เพื่อพอบริโภคถึง ๒ วัน ต่อมาก็ผู้ไปเก็บข้าวสาลีมาไว้คราวเดียวเพื่อพอบริโภค ๔ วัน... เพื่อบริโภค ๘ วัน โดยเห็นว่าการทำงานเช่นนี้เป็นการดีแล้ว เมื่อสัตว์เหล่านั้นพยายามเก็บข้าวสาลีสะสมไว้เพื่อบริโภคกัน เมื่อนั้น ข้าวสาลีก็กลายเป็นข้าวที่มีรำห่อเมล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นข้าวที่ถูกเก็บแล้วก็ไม่งอกขึ้นอีกเหมือนแต่ก่อน ปรากฏพร่องเป็นหย่อมๆเป็นตอนๆ จึงมีข้าวสาลีขึ้นเป็นกลุ่มๆ

ครั้งนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงจับกลุ่มประชุมกันเป็นกลุ่มๆต่างปรับทุกข์กันว่า เราทั้งหลายบัดนี้ ได้เกิดมีธรรมอันเลวทรามปรากฏขึ้นในสัตว์ คือ พวกเราทั้งหลายแล้ว ด้วยว่าเมื่อก่อนนี้พวกเรา ได้เป็นผู้สำเร็จทางใจ มีปิตเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออกทางกายของตนเอง สัญจรไปมาได้ ในอากาศ อยู่ในวิมานอันสง่างาม สถิตอยู่ในวิมานนั้นเป็นเวลาช้านาน บางครั้งบางครั้งก็เกิดง้วนดินลอยขึ้นบนน้ำ เป็นของทั่วไปแก่พวกเราทุกคนเป็นเวลาช้านาน ง้วนดินนั้นบริบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรส พวกเราทุกคนได้พยายามปั้นง้วนดินบริโภคเป็นคำๆ เมื่อพวกเราทำอย่างนั้น รัศมีในกายของเราก็สูญหายไป เมื่อรัศมีสูญหายไปแล้ว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏขึ้น... ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏขึ้น... กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏขึ้น... เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏขึ้น... ฤดูและปีก็ปรากฏขึ้น พวกเราทุกคนบริโภคง้วนดิน รับประทานง้วนดิน มีง้วนดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน เพราะอภุศลกรรมทั้งหลายอันชั่วช้า (กิเลสต่างๆ) ได้ปรากฏขึ้นแก่พวกเรา ง้วนดินจึงสูญหายไป

เมื่อง้วนดินสูญหายไปแล้ว จึงมีกะบิตินปรากฏขึ้น กะบิตินั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่นและรส พวกเราทุกคนได้บริโภคกะบิติน รับประทานกะบิติน มีกะบิตินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน แต่เพราะอภุศลกรรมทั้งหลายอันชั่วช้าได้ปรากฏขึ้นแก่พวกเรา กะบิตินจึงสูญหายไป

เมื่อกะบิตินสูญหายไปแล้ว จึงมีเครื่องดินปรากฏขึ้น เครื่องดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี กลิ่นและรส พวกเราทุกคนได้บริโภคเครื่องดิน รับประทานเครื่องดิน มีเครื่องดินเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน แต่เพราะอภุศลกรรมทั้งหลายอันชั่วช้าได้ปรากฏขึ้นแก่พวกเรา กะบิตินจึงสูญหายไป

เมื่อเครื่องดินสูญหายไปแล้ว จึงมีข้าวสาลีปรากฏขึ้นเองในที่ไม่ต้องไถ เป็นข้าวที่ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ขาวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร ตอนเย็นพวกเราทุกคนไปนำเอาข้าวสาลีชนิดใดมาบริโภคในเวลาเย็น ถึงตอนเช้าข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกกึ่งอกขึ้นแทนที่ ตอนเช้าพวกเราทุกคนไปนำเอาข้าวสาลีชนิดใดมาบริโภค ถึงตอนเย็นข้าวสาลีชนิดนั้นที่มีเมล็ดสุกกึ่งอกขึ้นแทนที่ไม่ปรากฏว่าพร่องไปเลย

เมื่อพวกเราทุกคนบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดขึ้นเองในที่ไม่ต้องไถ รับประทานข้าวสาลินั้น มีข้าวสาลินั้นเป็นอาหาร ดำรงชีพอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน แต่เพราะอภุศลกรรมทั้งหลายอันชั่วช้าได้ปรากฏขึ้นแก่พวกเรา ข้าวสาลินั้นจึงกลายเป็นข้าวมีรำหุ้มเมล็ดบ้าง มีแกลบห่อเมล็ดบ้าง แม้แต่

ต้นข้าวที่เกี่ยวข้องไปแล้วก็ไม่งอกขึ้นอีกเหมือนแต่ก่อน ปรากฏพร่องเป็นหย่อมๆเป็นตอนๆ จึงมีข้าว
สาลีขึ้นเป็นกลุ่มๆ อยากระนั้นเลย บัดนี้ พวกเราควรมาแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน
เสียเถิด ครั้นปรึกษากันดังนี้แล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงแบ่งข้าวสาลี ปักปันเขตแดนกัน

ครั้งนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลกมาก สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้
มาบริโภค สัตว์ทั้งหลายจึงพากันจับสัตว์ผู้นั้นแล้วกล่าวตักเตือนว่า นี่แน่เธอ เธอกระทำการชั่ว
ช้านักที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค เธออย่าได้กระทำการชั่ว
ช้าเห็นปานนี้อีกเลย

สัตว์ผู้นั้นรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ แต่ก็ยังสงวนส่วนของตนไว้
ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์เหล่านั้นจึงพากันจับสัตว์นั้น แล้วได้กล่าวตักเตือน
ว่า นี่แน่เธอ เธอกระทำการชั่วช้านักที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มา
บริโภค เธออย่ากระทำการชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์บางพวกจึงได้ตบตีด้วยฝ่ามือ บางพวกก็
ใช้ก้อนดินปา บางพวกก็ใช้ท่อนไม้ทุบตี

เนื่องด้วยมีเหตุเช่นนั้นเป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (การขโมย) จึง
ปรากฏ การติเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้(ทุบตีกัน)จึงปรากฏ

ครั้งนั้นแล สัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่ จึงประชุมกันแล้วปรับทุกข์กันว่า พ่อคุณเอ๋ยการถือเอาสิ่ง
ของที่เจ้าของไม่ได้ให้ การติเตียน การพูดเท็จ การถือเอาท่อนไม้(ทุบตีกัน) ยังมาปรากฏได้
เพราะธรรมอันชั่วช้าเหล่านี้ บัดนี้ธรรมอันชั่วช้าเหล่านั้นได้ปรากฏขึ้นแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่า
กระนั้นเลย พวกเราจะต้องสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้
ตำหนิคนที่ควรตำหนิได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่คนที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ พวกเราจักแบ่งส่วนข้าว
สาลีให้แก่ผู้นั้น

ครั้นแล้วสัตว์เหล่านั้นก็พากันเข้าไปหาสัตว์ที่มีรูปร่างสวยงามกว่าน่าดูน่าชมกว่า น่า
เลื่อมใสกว่า น่าเคารพเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคน แล้วแจ้งให้ทราบของท่านผู้เจริญ เจริญมาเกิด
พ่อ พ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ จงตำหนิผู้ที่ควรตำหนิได้โดยชอบ จงขับไล่ผู้ที่ควร
ขับไล่ได้โดยชอบเถิด พวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่พ่อ สัตว์ผู้นั้นรับคำของสัตว์เหล่านั้น
แล้วจึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นก็ได้แบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ผู้เป็น
หัวหน้านั้น

ก็เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้า เป็นผู้ที่มีมหาชนสมมติขึ้น ดังนั้น คำว่า มหาชนสมมติเจ้า จึง
เกิดขึ้นเป็นอันดับแรก โดยเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนั้นคำว่า กษัตริย์
กษัตริย์ ดังนี้ จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๒ และโดยเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้านั้นยังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้
โดยธรรม ดังนั้นคำว่า พระราชา พระราชา ดังนี้ จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๓ การบังเกิดขึ้นแห่ง
สถาบันกษัตริย์ได้มีขึ้นได้ก็เพราะคำที่รู้จักนี้ ยอมรับกันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณดังกล่าวมานี้*

ถ้าพิจารณาจากหลักคำสอนตามที่ยกมาให้ดูนี้ จะเห็นได้ว่าทัศนะของพุทธศาสนา ขัดแย้งกับทัศนะของศาสนาพราหมณ์ ตรงที่ศาสนาพราหมณ์ถือว่าคนในวรรณะพราหมณ์ เกิดขึ้นในลำดับแรกสุด โดยการลิขิตของพรหม แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาสอนว่า ชนชั้น ปกครอง หรือ วรรณะกษัตริย์ ถูกสมมติให้เกิดขึ้นเป็นลำดับแรกสุดด้วยความยินยอมพร้อม ใจกันของกลุ่มชนเหล่าอื่นเลือกขึ้นมาเป็น **หัวหน้า** ให้ทำหน้าที่ปกครองพวกเขาเพื่อให้อยู่ ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข อย่างไรก็ตาม แม้พุทธศาสนาจะอธิบายว่าเงื่อนไขปัจจัยทาง สังคมมีส่วนสมมติให้วรรณะกษัตริย์เกิดก่อนวรรณะอื่น แต่ก็ได้เน้นเรื่อง ลำดับของการเกิด ว่า ถ้าใครเกิดก่อนแล้วจะต้องสำคัญกว่าวรรณะที่เกิดภายหลังแต่อย่างใด แต่พุทธศาสนาจะ เน้นอธิบายให้เห็น กระบวนการเกิด มากกว่า ว่า กำเนิดของคนในวรรณะไหน **ถูกสมมติ เรียก** โดยอาศัยเหตุปัจจัยใด

หลังจากที่ได้อธิบายถึงกำเนิดที่มาจากชนชั้นปกครองแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรง อธิบายถึงกำเนิดที่มาจากคนในวรรณะพราหมณ์ แพศย์ และศูทร ตามลำดับดังนี้^{๑๐}

*ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นสมัยต่อมา มีคนพวกหนึ่งมาคิดกันว่า การฆ่าสัตว์อื่น กิตติ การลักทรัพย์ก็ตาม การผิดลูกเมียผู้อื่นก็ตาม การพูดเท็จก็ตาม การดื่มน้ำเมาก็ตาม หรือการ ทำชั่วอื่นๆ เมื่อบุคคลทำไปแล้วก็น่าจะชำระล้างออกไปได้ หรือลอยทิ้งลงไปใ้ในกระแสน้ำได้ เมื่อคิดกันดังนี้แล้ว จึงมีการทำพิธีล้างบาป ลอยบาปกันเป็นการใหญ่ ผู้คิดการล้างบาปลอยบาปนี้ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็น เจ้าพิธี และได้พยายามประกอบพิธีกรรมที่ทำให้ผู้เข้าร่วมเห็นว่าเป็นเรื่อง น่าเชื่อถือ น่าประกอบตาม พวกเจ้าพิธีจึงได้ถูกเรียกว่า พราหมณ์ ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ดั่งนั้น จึงกล่าวได้ว่า พราหมณ์เป็นวรรณะที่สองรองลงมาจากกษัตริย์

ในสมัยเริ่มแรก พวกพราหมณ์นั้นได้อาศัยอยู่ในกระท่อมตามแนวป่า เฟ่งบำเพ็ญฌานอยู่ ในกระท่อมที่มุงบังด้วยใบไม้ พวกเขาไม่มีการหุงต้มอาหารกินเอง ไม่มีการปลูกข้าว ตำข้าวเอง เวลาเข้าเย็นก็จะพากันออกไปเที่ยวเสาะแสวงหาอาหาร ตามคามนิคมราชธานี เพื่อบริโภคในแต่ละวัน เมื่อรับประทานอาหารแล้ว ก็พากันกลับเข้าสู่กระท่อมในราวป่าตามเดิม เพียรเพ่งบำเพ็ญ ฌานต่อไป พวกพราหมณ์ที่มีความเพียรแก่กล้า มีความพยายามก็สามารถบรรลุฌานได้ ส่วน พวกที่ไม่มีความเพียรก็ไม่สามารถสำเร็จฌานได้ จึงละทิ้งกระท่อมเที่ยวสัญจรไปตามหมู่บ้านคาม นิคมต่างๆ ได้เที่ยวแต่งกลอนสอนมนต์ประกอบพิธีกรรมหาเลี้ยงชีพไปวัน ๆ พวกนี้เรียกว่า อัชฌายิกา จัดเป็นพวกที่สาม ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็สมัยนั้นการทรงจำ การสอน การ บอกรมนต์ ถูกสมมติว่าแล้ว แต่มาบัดนี้สมมติว่าประเสริฐ

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีชนอีกพวกหนึ่ง มีการยินดียึดมั่นในเมถุนธรรม แล้วทำ การงานประเภทใช้แรงงานแตกต่างกันไป เช่น ทำนา ค้าขาย ตามความสามารถที่พวกเขาถนัด เพราะความที่เขามีความยินดีและยึดมั่นในเมถุนธรรม พวกเขาจึงมีชื่อว่า เวสสา ด้วยประการดัง กล่าวนี้ การอุปบัติของพวกแพศย์จึงมีขึ้น

ดูกรวาสฏฐะและการทวาชะ ส่วนชนอีกพวกหนึ่ง คอยรับจ้างทำงานจากวรรณะอื่น มีอาชีพการงานไม่เป็นล่ำเป็นสัน รับจ้างหาเลี้ยงชีวิตไปวันๆ พอใจในการฆ่าสัตว์ การประมง พอใจในเมถุนธรรม เช่นกัน พวกนี้จึงมีชื่อว่า ลูทท ก็ด้วยประการนี้ การอุบัติของศุทฺรจึงมีขึ้น*

เมื่อพิจารณาหลักคำสอนใน อัคคัณฺฐสูตฺร ตามที่กล่าวนี้ พอจะสรุปวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์ได้ว่า แต่เดิมที่จุติลงมาจากชั้นอาภัสสรพรหม มีลักษณะเสมือนวัตถุเรื่องหนึ่ง คือ มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย มีปิตีเป็นอาหาร ได้สำเร็จทางใจ ครั้นมาอยู่ในโลก เมื่อบริโภคอาหารหยาบคือ ง้วนดิน กะปิติน เครือดิน และข้าวสาลี ก็ทำให้เกิดกิเลสตัณหา ประกอบกับการดำเนินชีวิตภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เป็นบรรยากาศของโลก จึงทำให้คุณสมบัติที่ได้มาจากชั้นอาภัสสรพรหมค่อยๆ สูญหายไป ร่างกายค่อยๆ หยาบและกล้าแข็งขึ้นเรื่อยๆ สีมืดค่อยๆ ผิดแผกแตกต่างกันออกไป และหลังจากที่บริโภคข้าวสาลีแล้วก็มีการแยกเพศเป็นชายหญิงและมีการสมสู่กัน

จากวิวัฒนาการแห่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้สัตว์โลกเหล่านี้ค่อยๆ หมดยุติสภาพความเป็นพรหม และไม่สามารถกลับคืนสู่ชั้นอาภัสสรพรหมได้อีกต่อไป จนต้องกลายเป็นสัตว์โลกหรือที่เรียกกันว่า “มนุษย์” ไปในที่สุด ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินชีวิตอยู่บนโลก สัตว์โลกเหล่านี้ค่อยๆ มีกิเลสตัณหาเพิ่มขึ้นและมีการประกอบกรรมชั่วมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น มีการกักตุนข้าวสาลี มีการลักขโมย ไปปดมดเท็จ เบียดเบียนทำลายล้างซึ่งกันและกัน จนทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ สัตว์โลกเหล่านี้จึงได้คิดกันเพื่อเลือกผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงและสวยงามขึ้นเป็น “มหาชนสมมติเจ้า” ให้ทำหน้าที่เป็น ผู้ปกครอง ครั้นระยะต่อมาเพื่อความจำเป็นในการอยู่ร่วมกัน “สังคมสัตว์โลก” เริ่มสมมติให้มีบุคคลหลายเหล่า ซึ่งแต่ละเหล่ามีฐานะและหน้าที่แตกต่างกัน เช่น พวกเจ้าพิธิ(พราหมณ์), พวกทำมาค้าขาย(แพศย์) และพวกกรรมกร(ศุทฺร) เป็นต้น

ในวาสฏฐสูตฺร พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงทัศนคติต่อด้านเรื่องชั้นวรรณะไว้ พอสรุปได้ดังนี้

*ในหมู่มนุษย์ไม่มีความแตกต่างในเรื่องชาติกำเนิด ความแตกต่างเป็นเพียงโลกสมัญญา คือชื่อที่สมมติเรียกให้แตกต่างกันไป เช่นการแยกพวกตามประเภทของการประกอบอาชีพ ครั้นเวลาว่างเลยมานานก็เชื่อไปตามคำเรียกชื่อนั้น แต่ที่เป็นจริงแล้วมนุษย์จะเป็นไปตามชื่อเรียกนั้นก็หาไม่ หากเป็นไปเพราะกรรมคือการกระทำของตนเองต่างหาก ถ้าจะตัดลินความเป็นพราหมณ์ก็ต้องตัดลินกันด้วยกรรม ไม่ใช่ด้วยชาติกำเนิด ถ้าจะยกให้พราหมณ์อยู่ในวรรณะสูงสุดก็ต้องใช้กรรมเป็นเครื่องวัด ว่า ถ้าทำดีที่สุดก็ถือว่าเป็นผู้อยู่ในวรรณะสูงสุด และใครก็ตามถ้าประกอบคุณธรรมในระดับเดียวกันนั้นก็ถือว่าเป็นพราหมณ์ได้ ไม่ว่าจะชาติกำเนิดมาอย่างไร^{๑๒}

ตามที่กล่าวมาพอจะสรุปทัศนะที่แตกต่างกันระหว่างศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนาได้ว่า ศาสนาพราหมณ์ถือว่า โดยชาติกำเนิดแล้ว พรหมลิขิตมนุษย์แต่ละวรรณะให้มีฐานะสูงต่ำไม่เท่าเทียมกัน หรือถ้าใช้สำนวนของทางตะวันตกถือว่า **คนไม่มีความเสมอภาคกัน** ในขณะที่พุทธศาสนาถือว่า โดยชาติกำเนิดแล้ว คนมีความเท่าเทียมกัน หรือ มีความเสมอภาคกัน แต่ที่ต่างกันเป็นเพียง การสมมติเรียก ไปตาม “กรรม” (การประกอบอาชีพและภาระหน้าที่ของชนแต่ละหมู่เหล่าเท่านั้นเอง)

๓ ทัศนะเรื่อง ความเสมอภาค ในพุทธศาสนาโดยพิจารณาจากหลักคำสอนอื่นๆ

โดยความเป็นจริงแล้วพุทธศาสนาได้สอนเรื่องความเสมอภาค ไว้ในแง่มุมต่างๆมากมาย แต่ในที่นี้จะหยิบยกมาเสนอเพียง ๓ ประเด็นสำคัญๆ คือ จากหลักคำสอนเรื่องกรรม, หลักคำสอนเรื่องขันธ ๕ และไตรลักษณ์ และ หลักคำสอนเรื่องสิทธิในการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ซึ่งจะได้นำเสนอแต่ละประเด็นตามลำดับดังนี้

๓.๑ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องกรรม

อันที่จริงหลักคำสอนเรื่องกรรมเป็นทัศนะสืบเนื่องกับเนื้อหาสาระที่กล่าวมาแล้วในข้อก่อน แต่ที่ได้หยิบยกมาวิเคราะห์ทีละประเด็นนี้อีกก็เพื่อที่จะ เน้น ให้เห็นบางประเด็นเกี่ยวกับ ความเสมอภาค อย่างกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น

คำว่า กรรม ตามความเข้าใจของชาวบ้านทั่วไปมักจะมุ่งเน้นถึง ผล อันเลวร้าย (ถ้า ผลดี เรียกว่า ผลบุญ) อันเนื่องมาจากได้เคยกระทำไว้ ในอดีต (มุ่งเน้นถึง อดีตชาติ) ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงมักจะพูดกันติดปากว่า “ที่ต้องลำบากในชาตินี้เป็นเพราะเวรกรรมแต่ชาติปางก่อน” หรือ “เกิดมาชาตินี้เพื่อใช้กรรมเก่า” เป็นต้น แต่ถ้าถือตามคติที่แท้จริงของพุทธศาสนาแล้วจะมีความหมายแตกต่างจากนี้ โดยสามารถแยกกรรมออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ที่ทางตะวันตกเรียกว่าระดับ อภิปรัชญา กับระดับ จริยธรรม คือถ้าพิจารณาในระดับ อภิปรัชญาจะมุ่งที่ เจตนาภายในจิตของผู้กระทำ ดังที่มีพุทธพจน์อธิบายไว้ว่า “เจตนาหิ กิขเว กम्मํ วทามิ” แปลว่า *กิขุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ*

เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามความหมายในระดับนี้ กล่าวได้ว่า “กรรม” หมายถึง การกระทำโดยเจตนา นั้นเอง ไม่ว่าจะทำดี (กุศลกรรม) หรือ ทำชั่ว (อกุศลกรรม) ถ้ากระทำโดยเจตนาแล้วถือว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น และเมื่อใครได้กระทำกรรมใดลงไปแล้ว จะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นอย่างทั่วหน้ากันโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง และผลแห่งกรรมจะไม่มีการยกเว้น

ให้ใครเลย ไม่ว่าจะรวยหรือจน พรหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร ชายหรือหญิง นักบวชหรือคฤหัสถ์ จะต้องตกอยู่ภายใต้ กฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม) อันเดียวกัน ดังที่มีพุทธพจน์กล่าวถึง กฎแห่งกรรม ไว้ว่า

สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้ทราบและประณีต^{๑๔}

หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น^{๑๕}

บุคคลหว่านพืชชนิดใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว^{๑๖}

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงถึง กรรม และการให้ผลของกรรม ไว้ใน จูฬกัมมวิภังคสูตร ว่า ผู้ที่ชอบทำปาณาติบาตจะเกิดมามีอายุสั้น ส่วนผู้ละเว้นปาณาติบาตจะมีอายุยืน, ผู้ชอบเบียดเบียนสัตว์จะเกิดมามีโรคมาก ส่วนผู้ละเว้นการเบียดเบียนสัตว์จะมีโรคน้อย, ผู้มักโกรธจะเกิดมามีผิวพรรณทราม ส่วนผู้ไม่มักโกรธจะมีผิวพรรณสวยงาม, ผู้มีใจริษยาจะเกิดมามีคักดาน้อย ส่วนผู้ไม่มีใจริษยาจะมีคักตามาก, ผู้ไม่บำเพ็ญทานจะเกิดมามีโรคะน้อย ส่วนผู้ชอบบำเพ็ญทานจะมีโรคะมาก, ผู้แข็งกระด้างจะเกิดมาในตระกูลต่ำ ส่วนผู้ที่ไม่แข็งกระด้างจะเกิดในตระกูลสูง, และผู้ไม่ขบสอบถามผู้รู้จะเกิดมามีปัญหาทรมาน ส่วนผู้ที่ขบสอบถามผู้รู้จะมีปัญญามาก^{๑๗}

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในแง่นี้ จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยกรรมและการให้ผลแห่งกรรม คือ ถือว่าถ้าใครทำกรรมใดลงไป ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ผู้อื่นจะเห็นหรือไม่เห็น เขาผู้นั้นจะต้องได้รับผลของกรรมนั้นตอบสนองอย่างเสมอกัน ไม่เร็วก็ช้า แม้จะ “เหาะหนี” ก็ยังไม่พ้น

ถ้าจะพิจารณาความหมายในระดับจริยธรรม คำว่า กรรม หมายถึง ฐานะหน้าที่ การงาน อาชีพที่กำลังกระทำหรือดำรงอยู่ ดังที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ในวาเสฏฐสูตร ว่า

*ดูกรวาเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยไคร้กขกรรมเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นชวานา มิใช่พรหมณ์... ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยศิลปะต่างๆ ผู้นั้นเป็นศิลปิน... ผู้ใดอาศัยการค้าเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นพ่อค้า... ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้ผู้อื่น ผู้นั้นเป็นคนรับใช้... ผู้ใดอาศัยการลักทรัพย์เลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นโจร... ผู้ใดอาศัยศรและศัตราเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นทหารอาชีพ... ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยหน้าที่ปุโรหิต ผู้นั้นเป็นเจ้าหน้าที่การบูชา หาใช่พรหมณ์ไม่... ฯลฯ เราเรียกคนที่ไม่ม่กิเลส

คาใจไม่มีความถ่อมมัน ว่าเป็นพราหมณ์... คนมิใช่เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม ไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชวานาก็เพราะกรรม (การงาน อาชีพ ความประพฤติ การดำเนินชีวิต) เป็นคิลปิน เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ เป็นโจร เป็นทหาร เป็นปุโรหิต และแม้แต่เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นปฏิจสุมุปาบาท ฉลาดในกรรมและวิบาก ย่อมมองกรรมตามเป็นจริงอย่างนี้ โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมู่ประชาชนย่อมเป็นไปเพราะกรรม (กมมุนา วตตตี โลโก)^{๑๘}

เรามีได้เรียกคนเป็นพราหมณ์ ที่เกิดมาจากท้องมารดา ผู้นั้นยังมีกิเลส เป็นแต่สักว่าโภาวาทิ(ธรรมนิยมพราหมณ์เรียกทักทายคนอื่นว่า “โภ”) เท่านั้น เราเรียกคนที่ไม่ยังมีกิเลส ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นต่างหากว่าเป็นพราหมณ์

อันนามและโคตรที่กำหนดตั้งกันไว้นั้นเป็นแต่สักว่าโวหารในโลก เพราะเกิดมีขึ้นมาตามคำเรียกขานที่กำหนดตั้งกันไว้ในคราวนั้นๆ ตามทิวี่อันนอนเนื่องอยู่ในหทัยสันกาลนานของสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ก็พรั้งกล่าวว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่บุคคลจะเป็นพราหมณ์เพราะชาติ(กำเนิด)ก็หาไม่^{๑๙}

ดูกรพราหมณ์ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โตก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โตก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐเพราะเป็นผู้มีโภคะมากมายก็หาไม่ได้ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้มีโภคะมากก็หาไม่ได้ แท้จริงบุคคลบางคนแม้เกิดในตระกูลสูง ก็ยังเป็นผู้ชอบฆ่าฟัน ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดคำพ้อเจ้อ เป็นคนละโมภ คิดเบียดเบียน เป็นมิจฉาทิวี่^{๒๐}

บุคคลไม่เป็นคนถ้อยเพราะชาติ ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นคนถ้อยเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม(การกระทำ) ความประพฤติ^{๒๑}

อันที่จริงในดินแดนชมพูทวีปสมัยนั้น ยังมีลัทธิความเชื่ออื่นที่สอนเรื่องกรรมแตกต่างกันออกไปบ้าง กล่าวคือ “พวกบุพเพกตวาท”(ศาสนาเซน) ที่สอนเน้นเรื่อง กรรมเก่า “พวกอัสวณิรมิตวาท” (ศาสนาพราหมณ์) ที่สอนเน้นว่า กรรมย่อมเป็นไปตามพรหมลิขิต และ “พวกอเหตุวาท” ที่สอนเน้นว่า กรรมเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับโชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัยใดเป็นตัวกำหนด^{๒๒} ซึ่งทั้ง ๓ ลัทธินี้มีแนวคิดที่แตกต่างไปจากทัศนะของพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่สอนเรื่องกรรมไว้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะใช้เป็นฐานรองรับเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะ ว่าคนเราจะเกิดมาเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร ย่อมเป็นไปตาม กรรม อันได้แก่การ ลิขิต ของพรหม แต่ในทัศนะของพุทธศาสนา

กลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ เน้นว่าทุกสิ่งย่อมเป็นไปตาม กรรมลิขิต (กรรมในที่นี้ หมายถึงการกระทำของเราเอง) ซึ่งโดยหลักการของพระพุทธองค์แล้ว ทรงสอนเรื่องกรรมโดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๒ อย่างคือ ประการแรก เพื่อที่จะใช้หักล้างหลักคำสอนเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ ส่วนอีกประการหนึ่งเพื่อที่จะ สอนให้รู้จักพึ่งตนเอง^{๒๓} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” (ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน) โดยไม่ต้องหวังอ้อนวอนทวงหรือบุชายัญเพื่อขอให้พรหมช่วยเหลือ หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงช่วยอะไรไม่ได้ เพราะพระองค์เป็นเพียงแต่ “ผู้ช่วยบอกทางให้” เท่านั้น ส่วนใครอยากได้ อยากเป็นอะไร จะต้องลงมือกระทำด้วยตนเอง เท่านั้น และทุกคนก็อยู่ในฐานะที่เสมอเหมือนเท่าเทียมกัน คือ ถ้าใครทำก็ได้ ไม่ทำก็ไม่ได้ หรือถ้าจะนำเอาหลักคำสอนของศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าที่ว่า “พระเจ้าจะช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่ช่วยตนเองเท่านั้น” ก็มีความหมายเท่ากับว่าให้พึ่งการกระทำของตนเองตามทัศนะของพุทธศาสนานั้นเอง

ถ้าจะนำเอาหลักคำสอนเรื่องกรรมทั้งในแง่ อภิปรัชญา และแง่ จริยธรรม มาอธิบายรวมกัน ก็กล่าวได้ว่าในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีทั้งส่วนที่ เสมอ และ แตกต่างกันโดยกรรม คือในแง่ที่กล่าวว่า เสมอกันโดยกรรม หมายถึง เสมอกันโดย กฎแห่งกรรม คือ ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม(กรรมนิยาม)อันเดียวกัน ส่วนในแง่ที่กล่าวว่า แตกต่างกันโดยกรรม หมายถึง แตกต่างกันโดยการกระทำ คือ จะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร พ่อค้า หรือเป็นโจร ขึ้นอยู่กับกรรมอันเป็นการกระทำของตนเองทั้งสิ้น

๓.๒ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องขันธ ๕ และไตรลักษณ์

หากพิจารณาเรื่องความเสมอภาคโดยเปรียบเทียบกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ ซึ่งถือว่ามนุษย์เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระเจ้า โดยที่พระองค์ทรงสร้างจากผงคลีดิน แล้วระบาย “ลมแห่งชีวิต” จากพระองค์เข้าไป จึงทำให้มนุษย์มีทั้งชีวิต จิต และวิญญาณ (ดู มัตถาย ๑๐, ๒๘) ประกอบกับพระองค์ทรงสร้างมนุษย์ตาม “ฉายา” ของพระองค์ ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนจึงมีเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งชีวิตเสมอกันในฐานะที่เป็นส่วนแบ่ง และ ฉายาของ พระเจ้า^{๒๔}

แต่ถ้าพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ามนุษย์เป็นผลงานสร้างสรรค์ของพระเจ้าเช่นกัน จะต่างกันตรงที่ศาสนาพราหมณ์ถือว่าพรหมทรงสร้างมนุษย์แต่ละวรรณะในต่างยุคกัน และทรง ลิขิต มนุษย์แต่ละวรรณะจากตำแหน่งอวัยวะที่สูงต่ำไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์แต่ละวรรณะจึงไม่เท่าเทียมกันด้วย

ครั้นนำเอาแนวคิดข้างต้นมาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีแง่มุมที่แตกต่างกัน คือ พุทธศาสนาถือว่าการเกิดขึ้นและเป็นไปของชีวิตมนุษย์เป็นไปตามกระบวนการแห่งกรรม, โดยที่แต่ละชีวิตต่างก็ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า **ขันธ ๕** อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ^{๒๕} และขันธทั้ง ๕ ต่างก็เป็นสังขตธรรม ที่มีลักษณะ คือมีความเกิดขึ้น ความดับสลาย และความผันแปรอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะสังขตธรรมเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้ **หลักไตรลักษณ์**^{๒๖} คือ อนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความไม่สามารถคงสภาพเดิมได้) และอนัตตตา (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง)^{๒๗}

เพราะฉะนั้น หากพิจารณาจากหลักคำสอนดังกล่าว ถือว่ามนุษย์ทุกคน และทุกชั้นวรรณะ ต่างก็เสมอกันโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ คือต่างก็ประกอบด้วยขันธ ๕ และตกอยู่ภายใต้หลักไตรลักษณ์โดยไม่มีกรยกเว้น แม้แต่ชีวิตและพระวรกายของพระองค์เองก็ไม่อาจฝืนกฎเกณฑ์นี้ได้ และถ้าจะนำเอาหลักคำสอนเรื่อง กำเนิดที่มาของมนุษย์ และเรื่อง กรรม ที่กล่าวแล้วมาประกอบในการอธิบาย จะได้ว่าในเมื่อมนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกันโดย กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องเท่าเทียมกัน โดยกฎเกณฑ์ทางสังคม ด้วย

๓.๓ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องสิทธิในการบรรลุมรรค ผล นิพพาน

ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาถือว่าการ บรรลุนิพพาน เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยที่พุทธศาสนาได้แบ่งนิพพานอย่างกว้างๆออกเป็น ๒ ระดับ* คือ ระดับโลกิยะ และ ระดับโลกุตระ^{๒๘} คำว่า “นิพพานระดับโลกิยะ” หมายถึง นิพพานชั่วคราว โดยที่

*นิพพานอาจจะแบ่งได้หลายแง่มุม เช่น นิพพานที่มีเบญจขันธเหลือ กับนิพพานที่ไม่มีเบญจขันธเหลือ ใน อังคุตตรนิกาย ท่านแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ^{๒๙} ๑ สันทิฎฐิโกนิพพาน หมายถึงนิพพานที่บุคคลเข้าถึงได้ในขณะที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมประจวบเหมาะ ๒ นิพพาน หมายถึงการดับกิเลสได้หมดสิ้น ๓ ปรินิพพาน หมายถึงพระอรหันต์ที่สิ้นชีวิตแล้ว ยังคงเหลือแต่ภาวะนิพพานล้วนๆ ๔ ตังคนิพพาน หมายถึงนิพพานชั่วคราวโดยอาศัยกุศลธรรมข่มระงับกิเลสไว้ ๕ ติฎฐธรรมนิพพาน หมายถึงนิพพานที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ในกาลชาติปัจจุบัน ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์ ท่านได้แบ่งนิพพานออกเป็น ๕ ระดับ คือ^{๓๐} ๑ ตังคนิโรธ (นิโรธ = นิพพาน) หมายถึง การข่มระงับกิเลสไว้ชั่วคราวโดยจิตตั้งมั่นอยู่ในธรรมฝ่ายกุศล ๒ วิขัมภณนิโรธ หมายถึงการข่มระงับกิเลสไว้ชั่วคราวโดยอำนาจของฌาน ๓ สมุจเฉทนิโรธ หมายถึงการกำจัดกิเลสออกจากจิตได้หมดสิ้นโดยอำนาจของอริยมรรค ๔ คือ โสตาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ๕ ปฏิปัสสัทธิ-นิโรธ หมายถึงการกำจัดกิเลสออกจากจิตได้หมดสิ้นโดยอาศัยอำนาจของอริยผล ๔ คือ โสตาปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล ๕ นิสสรณนิโรธ หมายถึง การหลุดพ้นจากกิเลสระดับถาวร หลุดพ้นห่างไกลไปดำรงอยู่ต่างหากจากกิเลส

กิเลสถูกข่มระงับชั่วคราวประดุจเอาหินทับหญ้าไว้ จึงทำให้จิตเป็นสุขสงบในขณะที่ถูกข่มไว้ด้วย ฌาน หรือถูกข่มไว้ด้วย กุศลธรรม เป็นการชั่วคราวนั้น แต่ถ้าเมื่อใดที่ออกจากฌานหรือมี อกุศลธรรม เข้ามาครอบงำจิต กิเลสก็จะฟุ้งขึ้นมา ทำให้จิตครุ่นและเป็นทุกข์ได้อีก ส่วนคำว่า นิพพานระดับโลกุตตระ หมายถึง นิพพานถาวร โดยที่กิเลสถูกขจัด ชัดเกลี้ยง ชุตลอดออกจากจิตได้หมดสิ้น เปรียบประดุจถอนรากถอนโคนหญ้านั้น นำไปเผาทำลายทิ้งแล้ว ไม่เหลือเชื้ออยู่ต่อไปอีก จึงทำให้จิตเข้าถึงความสงบสุขที่แท้จริงได้อย่างถาวร แม้จะถูกกระตุ้นอย่างไร จะไม่ครุ่นอีกแล้ว เพราะไม่เหลือเชื้อกิเลสอยู่ในจิตอีก ผู้ที่สามารถขจัดกิเลสออกจากจิตได้หมดสิ้น พุทธศาสนาเรียกว่าเป็น ผู้บรรลุนิพพาน หรือสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นั่นเอง

ส่วนวิธีการที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพานได้นั้น พุทธศาสนาได้วางหลักการไว้ว่าบุคคลผู้นั้นจะต้องทำตนให้ถึงพร้อมด้วย ความสมบูรณ์แห่งศีล, ความสมบูรณ์แห่งสมาธิ และความสมบูรณ์แห่งปัญญา ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ใน กัลยาณสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ย่อมเป็นผู้เสรีจตุระ อยู่จบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้ เราเรียกว่า อุดมบุรุษ

๑ ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีศีลสำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีลสำคัญของภิกษุ) สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร (ความประพฤติและมารยาทอันดีงาม) เห็นภัยในโทษเล็กน้อยๆ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอชื่อว่ามีกัลยาณ ศีลดังกล่าวมานี้

๒ ภิกษุผู้มีกัลยาณศีลดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณธรรมได้อย่างไร? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ประกอบเนื่องๆ ซึ่งการอบรมธรรม อันเป็นไปแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการอยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณธรรมดังกล่าวมานี้แล

๓ ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม ดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาได้อย่างไร? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะสมาธิ) ปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นเพราะปัญญา)อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งของตนในปัจจุบันอยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาอย่างนี้แล

ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ดังนี้แล้ว ชื่อว่าเสรีจตุระ อยู่จบพรหม-จรรย์ เราเรียกว่า อุดมบุรุษ^{๓๑}

นอกจากนี้พุทธศาสนาถือว่าในอนาคต โดยไม่จำกัดกาลเวลา ถ้ายังมีผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักการที่ทรงวางไว้นี้ จะยังคงมีผู้ที่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ชั่วกาลนาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อิเม เจ ภิกขเว ภิกขุ สมมา วิหเรยฺหุ อสุญฺญเญ โลกิ อรหตฺเตหิ อสฺส.- ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุปฏิบัติชอบแล้ว โลกจะไม่ว่างพระอรหันต์”^{๓๒}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าถ้าผู้ใดปฏิบัติตามกระบวนการที่พระองค์ทรงวางไว้ ก็จะสามารถบรรลุผลนิพพานได้เสมอกัน อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ทรงยอมรับความจริงตามธรรมชาติเรื่อง ความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่นกัน คือบางคนแม้จะบำเพ็ญเพียรครบเหตุปัจจัยที่วางไว้ก็ตาม แต่ถ้าบารมียังไม่แก่กล้าพอ ก็จะไม่สามารถบรรลุผลนิพพานได้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระองค์ทรงตระหนักหลังจากที่ตรัสรู้ใหม่ๆ แล้ว โดยทรงเปรียบสัตว์โลก “ประดุกบัว ๔ เหล่า” โดยบัวเหล่าแรกที่พ้นน้ำแล้ว เมื่อต้องแสงอาทิตย์ (ได้ฟังคำสอน) ก็จะเบ่งบานในทันที, เหล่าที่ ๒ บัวปรึมน้ำ จะเบ่งบานในวันรุ่งขึ้น, เหล่าที่ ๓ บัวใต้น้ำ จะบานในวันถัดๆ ไป และเหล่าที่ ๔ ที่อยู่ใต้น้ำติดกับโคลนตม จะไม่มีโอกาสเบ่งบานและจะกลายเป็นอาหารของเต่าและปลาในที่สุด” ครั้นเมื่อทรงพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลดังกล่าวมานี้ จึงได้ตัดสินใจประกาศคำสอนแก่พวกปัญจวัคคีย์เป็นเหล่าแรก และเป็นผลให้อัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา หลังจากนั้นชนเหล่าอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือแม้กระทั่งสามเณร(เด็ก) ก็สามารถบรรลุผลนิพพานได้ ตัวอย่างชนเหล่าต่างๆ ที่ได้บรรลุผลนิพพาน เช่น ยสกุลบุตรและบริวาร จำนวน ๕๐ ท่าน^{๕๖} ขฎิล ๓ พี่น้องและบริวารจำนวน ๓๐๐ ท่าน^{๕๗} พระฉันทะ ซึ่งเคยเป็นข้าทาสรับใช้พระองค์มาก่อน^{๕๘} พระทัฬหะมัลบุตร ซึ่งบรรลุในขณะที่ยังเป็นสามเณรพระชนมายุได้เพียง ๗ พรรษา^{๕๙} องคุลิมาล จอมโจรผู้กล้าใจ^{๖๐} พระจุฬปันถกเถระ ที่ใครๆ ก้าวหาญว่าเป็นคนปัญญาทึบ^{๖๑} พระปฎาจาราเถรี หญิงที่เคยผิดหวังในรักจนจิตใจแหลกสลายมาก่อน^{๖๒} นอกจากนี้ยังมีผู้ที่สามารถบรรลุผลนิพพานในขณะที่ยังเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เช่น พระนางเขมาเถรี ผู้หลงใหลในรูปโฉมของตนเอง^{๖๓} พระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพระราชบิดา^{๖๔} สัตติมหาอำมาตย์ และพาหิยะทวารุจิริยะ เป็นต้น^{๖๕}

ตามที่กล่าวมาทั้งหมด เรื่อง ความเสมอภาค พอสรุปได้ว่าพุทธศาสนายอมรับเรื่องความแตกต่างตามธรรมชาติ ความรู้ความสามารถ แตกต่างกันโดยกรรม (การกระทำของแต่ละคน) แตกต่างกันโดยโลกสมัญญา แต่ทั้งนี้พุทธศาสนาถือว่าโดยหลักการแล้ว “บัวต่างเหล่า” เหล่านี้ต่างก็เสมอกันโดย กฎแห่งกรรม (Law of Karma) คือ ต่างก็มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย และต่างก็ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วเหมือนกัน ชีวิตและร่างกายของแต่ละคนต่างก็ประกอบด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเหมือนกัน ไม่มีใครมีส่วนประกอบที่วิเศษวิโสไปกว่าใคร และแต่ละชีวิตต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเหมือนกัน และเสมอกันโดยหลักการและโอกาสที่จะบำเพ็ญเพียรให้บรรลุผล นิพพาน ได้เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ในหลักคำสอนอีกหลายแห่งที่พระองค์ทรงสอน มิให้ ยึดถือตัวบุคคล เหนือกว่า **หลักธรรม** ดังที่ทรงตรัสเตือนแก่ ภิกษุวักกลี ผู้ที่กำลังป่วยหนักและพร่ำวอนที่จะได้เห็นพระวรกายของพระองค์เพื่อที่ได้ยึดเป็นที่พึ่ง พระองค์จึงทรงเตือนว่า “อย่าเลย วักกลี ร่างกายอันเน่าเปื่อยนี้ เธอเห็นไปจะมีประโยชน์อะไร ดูกรวักกลี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมนั้นแหละวักกลี จึงได้ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเรา (ก็คือ) เห็นธรรม”^{๕๕} และยังทรงสอนมิให้ภิกษุหวังฝากชีวิตไว้กับการพึ่งพิงผู้อื่น แต่ให้ดำรงอยู่ด้วยความเป็นอิสระโดยการพึ่งตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”... (การบำเพ็ญเพียร) เป็นหน้าที่ที่เธอทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตเป็นแต่ผู้บอกทางให้”^{๕๖} และก่อนที่จะทรงดับขันธปรินิพพาน ยังทรงยืนยันให้ยึดถือ **หลักธรรม** แทนตัวบุคคล ดังเห็นได้เมื่อ พระอานนท์ ทูลถามว่าจะให้ยึดถือผู้ใดเป็นศาสดาแทนต่อไป พระองค์ทรงตอบว่า “ดูกรอานนท์ ธรรมวินัยที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย จะเป็นศาสดาของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”^{๕๗}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีได้สอนให้ยึดถือเรื่องของตัวบุคคลไม่ว่าจะเป็นชาติชั้นวรรณะใด หรือมิให้ยึดถือแม้แต่พระองค์เอง แต่สอนให้ยึดถือเรื่องของธรรมหรือความถูกต้องเป็นเกณฑ์ ซึ่งหมายถึงสอนว่าทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยธรรม นั่นเอง

๔ ทศนะเรื่อง เสรีภาพ ในพุทธศาสนา

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่อง เสรีภาพ ในทศนะของพุทธศาสนา ควรจะได้ทบทวนแนวคิดเรื่องเดียวกันนี้ของทางตะวันตกก่อน ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เปรียบเทียบกันดูว่ามีส่วนที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ซึ่งถ้าจะพิจารณาจากเนื้อหาที่เคยกล่าวมาใน บทที่ ๒-๓ จะเห็นว่าตามแนวคิดของทางตะวันตก เสรีภาพ หมายถึง การไม่ถูกควบคุมบังคับจากผู้อื่น โดยเฉพาะมุ่งเน้นที่ อำนาจอรัฐ ซึ่งถือว่าเป็น อำนาจที่มาจากภายนอกตัวมนุษย์ แต่ถ้าจะนำแนวคิดดังกล่าวนี้มาเปรียบเทียบกับทศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีมุมมองที่แตกต่างออกไป โดยที่เราสามารถศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้ได้จากหลักคำสอนเรื่อง อริยสัจ ๔, กาลามสูตร และ หัวข้อธรรมอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔

จากหลักคำสอนเรื่อง อริยสัจ ๔ ถือว่า “ทุกข์” เป็น สาระ หรือ แก่นแท้ ของชีวิตเลย ที่เดียว ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ความจริงทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น ทุกข์ย่อมตั้งอยู่และเสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ^{๕๕}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกข์อริยสัจนี้แล คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งที่ไม่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ประราณาสังขโตไม่ได้สังขนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^{๕๖}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พอที่จะวิเคราะห์ ทุกข์ ออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ทุกข์ทางกาย(กายิกทุกข์) และทุกข์ทางใจ(เจตสิกทุกข์) หรือถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ทุกข์ประจำสังขาร และทุกข์จร^{๕๗} คำว่า ทุกข์ประจำสังขาร (สภาวะทุกข์) หมายถึง ทุกข์ที่มีอยู่คู่สังขารมาแต่เดิม ซึ่งประกอบด้วย ๓ อากาโร คือ ความเกิด ความแก่ และความตาย ส่วนคำว่า ทุกข์จร (ปกิณฑกทุกข์) หมายถึงทุกข์ที่มีได้มีอยู่คู่สังขารมาแต่เดิม หากแต่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามาตามเหตุปัจจัยจนทำให้เกิดทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย ๘ อากาโร ได้แก่ ความโศก ความคร่ำครวญรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ความต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และความปรารณาสังขโตแล้วไม่ได้ตั้งปรารณา และถ้าพิจารณาให้ละเอียดลงไปถึงใน เจตสิก(อาการประกอบจิต) จะพบว่า มีเจตสิกฝ่ายอกุศล ซึ่งถือว่าเป็นอาการแห่งทุกข์อีก ๑๔ อากาโร ได้แก่ ความตระหนี่ ถิ่นเหนียว ความอิจฉาริษยา ความตระหนงถือตัว ความอยากติดในอารมณ์ ความหงุดหงิด รำคาญ ความหุดหุดท้อถอย ความเงื่องหงอยเบื่อหน่าย ความมีทิฐิ ความขุ่นเคือง ความไม่เกรงกลัวต่อบาป ความวิตกฟุ้งซ่าน ความกังวลลึกลับสงสัย ความโลภ ความโกรธ และความหลง^{๕๘}

สาเหตุแห่งการเกิดทุกข์ (สมุทัย) เกิดจาก กิเลสตัณหา อันประกอบด้วยกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา^{๕๙} และจากตัณหาดังกล่าวจึงก่อให้เกิด ความโลภ ความโกรธ และความหลง ฉะนั้น โลภ โกรธ หลง จึงเปรียบเสมือน “ข้าศึก ๓ กองทัพ” ที่คอย ปิดล้อม มิให้มนุษย์หลุดพ้นออกจากวังวนแห่งทุกข์ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้เป็นมลทินภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นข้าศึกภายใน เป็นเพศฉมาตภายใน เป็นผู้จ้องล้างผลาญภายใน

โลภะก่อความเสียหาย โลภะทำให้ใจกำเริบ คนไม่รู้เท่าทันว่ามันเป็นภัยที่เกิดขึ้นข้างใน โลกเข้าแล้วไม่รู้อรอด โลกเข้าแล้วไม่เห็นธรรม พอคความโลภเข้าครอบงำ เวลานั้นมีแต่ความมืดตื้อ

โทสะก่อความเสียหาย...(เหมือนกัน)

โมหะก่อความเสียหาย...(เหมือนกัน)

โลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นภายในตนเอง ย่อมบั่นรอนคนใจบาป เหมือนขุยไผ่บั่นรอนต้นไม้ ฉะนั้น^{๕๓}

บุคคลเช่นนี้ ผู้ถูกอกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดจากโลภะ...โทสะ...โมหะ ครอบงำแล้ว มีจิตถูกบ่อนแล้ว... ก็อยู่เป็นทุกข์ มีความคับแค้น คับแค้น เกรี้ยวร้อน... เปรียบเสมือนต้นสาละ ต้นตะแบก หรือต้นสะคร้อก็ตาม ถูกเถาย่านทราย ๓ เถา ขึ้นคลุมยอด พันรอบต้นแล้ว ย่อมถึงความไม่เจริญ ย่อมถึงความพินาศ ย่อมถึงความเสื่อม ความมอดวาย...^{๕๔}

จากพุทธพจน์ที่กล่าวนี้เป็นการแสดงทัศนะของพุทธศาสนาที่ถือว่าสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญทุกข์ (ถูกขังล้อมไว้ด้วยทุกข์=สูญเสียเสรีภาพ) มิใช่มีมาจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอกตัวมนุษย์ หากแต่เกิดจาก เงื่อนไขปัจจัยภายในตัวมนุษย์ นั่นเอง ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ ในแง่ที่ต่างก็ถือว่า “รากเหง้าของมนุษย์นั่นก็คือตัวมนุษย์เอง” (The root of man is man himself)^{๕๕} ทั้งนี้ อาจจะ เป็นไปได้ว่า มาร์กซ์ ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบนี้ไปจากพุทธศาสนา เพราะในช่วงที่มาร์กกำลังศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น เป็นช่วงที่ปรัชญาอินเดียและพุทธปรัชญากำลังบานสะพรั่งในหมู่ปัญญาชนตามมหาวิทยาลัยต่างๆแล้ว^{๕๖}

เมื่อชีวิตเป็นทุกข์เช่นนี้จึงต้องดับทุกข์ (นิโรธ) เพื่อที่จะ หลุดพ้น (วิมุตติ) หรือที่เรียกอีกอย่างว่า อิสสรียะ ซึ่งแปลว่า ความเป็นใหญ่ในตัวเอง หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงความมีอิสรภาพนั่นเอง^{๕๗} ฉะนั้นคำว่า นิโรธ วิมุตติ หลุดพ้น นิพพาน อีสสรียะ ฯลฯ ตามทัศนะของพุทธศาสนาหมายถึงอิสรภาพ หรือ เสรีภาพ นั่นเอง ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามนี้จะเห็นได้ว่า อีสสรภาพหรือเสรีภาพในทัศนะของพุทธศาสนามีความหมายแตกต่างจากแนวคิดแบบตะวันตกตรงที่พุทธศาสนาถือว่า อีสสรภาพหรือเสรีภาพที่แท้จริง หมายถึง ภาวะทางจิตที่ปราศจากการถูกครอบงำจากทุกข์โดยสิ้นเชิงแล้ว ซึ่งเป็นภาวะจิตที่ไม่ติดข้องกับสิ่งใดๆอีกต่อไป เปรียบประดุจใบบัวที่อยู่ในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ เปรียบประดุจดอกบัวที่เกิดจากเปือกตมแต่ไม่เปื้อนโคลนตม^{๕๘} ดังที่ พระเทพเวที ได้อธิบายภาวะจิตของผู้ที่ เข้าถึงเสรีภาพแล้วว่า

เป็นจิตที่ไม่มีเรื่องติดใจกังวล ไม่มีอะไรค้างใจ ไม่คิดพลาถน ไม่มีความกระวนกระวายใจ ไม่งุ่นง่านหงุดหงิด ไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย ไม่หวาดสะดุ้ง ปราศจากภัย จิตใจสงบ เป็นสุข ไม่มีความโศก ไม่มีธุลีที่ทำให้ขุ่นมัวหรือฝ้าหมอง ปลอดโปร่งเกษม ผ่องใส เยือกเย็น เอิบอิ่ม พอใจ หายทิว จะเดินจะยืนจะนั่งจะนอนก็เบาใจวางใจสนิท^{๕๕}

เพื่อที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของ อิศระเสรี ตามทัศนะของพุทธศาสนากระจำงแจ่งยิ่งขึ้น จะได้ยกภาวะจิตของผู้ที่เข้าถึงนิโรธแล้วมาให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น หลังจากที่ พระอานนท์ สามารถปลดเปลื้องกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ท่านรำพึงกับตนเองว่า

อา ! ภาวะแห่งผู้ปลดเปลื้องตนจากกิเลสเสียได้เป็นอย่างนี้เอง ช่างประสพกับภาวะสงบเยือกอย่างเต็มที่เสียนี้กระไร สงบเหมือนน้ำแอ่งน้อยซึ่งอยู่ในป่าลึก สดใสเหมือนหยาดน้ำค้างเมื่อรุ่งอรุณ อบอุ่นประดุจแสงแดดเมื่อยามเช้า อะไรเล่าจะนำปรารถนาของชีวิตยิ่งไปกว่านี้เองที่พระศาสดาทรัสอยู่เสมอว่า “พระนิพพานซึ่งสงบเป็นอย่างยิ่ง การสำรอกค้นหาโดยไม่เหลือเชื้อ การสละและการบอกคืนค้นหาโดยไม่เหลือเชื้อ การพ้นไปอย่างปราศจากอาลัยในค้นหา เป็นความสุขชั้นบานเกินเปรียบ”^{๖๐}

อีกตัวอย่างหนึ่งเมื่อ พระอธิมุตต์ ถูกโจรจับตัวเพื่อจะนำไปฆ่า แต่ท่านมิได้แสดงความรู้สึกหวาดกลัวแต่อย่างใด ซึ่งจะได้้นำคำถามและคำตอบระหว่างโจรกับ พระอธิมุตต์ มาให้ดูเป็นตัวอย่างดังนี้

“ก่อนนี้ เราจะฆ่าใครเพื่อบูชาบุญกิติ คนเหล่านั้นล้วนกลัวภัย ตัวสั่นและพรวดเพื่อ แต่ท่านไม่มีความกลัวเลย สีนหน้าผ่องใสนัก เหตุใดท่านจึงไม่คร่ำครวญ ในเมื่อภัยใหญ่ถึงเพียงนี้?”

“แนะนำโยจร... เราไม่มีความคิดว่าเราได้เป็น เราจะต้องเป็นหรือจะไม่เป็น หรือว่าสังขารจักสูญไป แล้วจะคร่ำครวญไปทำไมเพราะเรื่องสังขารนั้นเล่า, นี่แนะนำโยจร ผู้ที่มองเห็นตามเป็นจริงว่า มีความเกิดขึ้นแห่งธรรมล้วนๆ ย่อมไม่มีความกลัวเลย เมื่อใดบุคคลมองด้วยปัญญาเห็นโลกเสมอด้วยท่อนไม้ใบหญ้า เมื่อนั้นเขาไม่พบกับการที่จะต้องยึดอะไรว่าเป็นของเรา ย่อมไม่เศร้าโศกว่าของเราไม่มี ร่างกายเราก็หมดความต้องการแล้ว ภพเราก็ไม่ปรารถนา กายนี้จะแตกพังไป กายอื่นก็จะมี ท่านมีกิจอะไรจะทำกับร่างกายของเรา ก็จงทำกิจนั้นตามที่ท่านปรารถนา เราจะไม่มีความโกรธเคืองหรือความรักใคร่ เพราะการกระทำของท่านนั้นเลย”^{๖๑}

ตามที่กล่าวมานี้จึงสรุปได้ว่าอิสรเสรี ในทัศนะของพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากการถูกครอบงำของกิเลส ซึ่งถือว่าเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต ดังที่มีพุทธพจน์ ว่า “...มหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็มฉฉันใด ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส (รสคือความหลุดพ้น) ฉฉันนั้น...”^{๖๒}

ส่วนวิธีที่จะทำให้บรรลุความอิสระเสรีได้ จะต้องปฏิบัติตาม อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ ความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ๒ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม ดำริไม่พยาบาท ดำริไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๓ สัมมาวาจา วาจาชอบ คือ เจรจาแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ โดยเว้นจากวจีหุจรีต ๔ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ คือการกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง กระทำแล้วไม่นำทุกข์มาให้ และช่วยขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง และเว้นจากกายหุจรีตทั้งปวง ๕ สัมมาอาชีวะ การดำรงชีวิตชอบ คือ การดำรงชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง ประกอบอาชีพสุจริตทั้งปวง ๖ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่เพียรระวังมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลให้เกิดขึ้น เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม ๗ สัมมาสติ ความระลึกชอบ คือ ระลึกแต่ในสิ่งที่ถูกต้อง โดยตั้งสติกำหนดรู้เท่าทันเรื่องของกาย เรื่องของเวทนา เรื่องของจิต และเรื่องของธรรม ๘ สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ คือ ความตั้งมั่นในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อทำให้จิตสงบและประณีต (จะกล่าวอีกครั้งใน บทที่ ๕)

นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาทัศนะเรื่อง เสรีภาพ จากหลักคำสอนเรื่อง กรรม และ ไตรลักษณ์ จะพบว่ามีแนวคิดที่สอดคล้องกับในอริยสัจ ๔ คือ อธิบายในทำนองเดียวกันว่า โดยสังขธรรม มนุษย์มิได้เกิดมาแต่เดิม เพราะต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและหลักไตรลักษณ์ อย่างไรก็ตามมนุษย์แต่ละคนก็มีความเสมอภาคกันที่จะ ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ เพื่อที่จะเอาชนะ ข้ำศึกภายในตน แล้วนำตนให้หลุดพ้นออกจาก สังโยชน์ (เครื่องผูกมัดสัตว์ให้ติดข้องอยู่ในกองทุกข์ ๑๐ ประการ)* เพื่อที่จะบรรลุสู่ เสรีภาพที่แท้จริง

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดเรื่อง เสรีภาพ โดยพิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ พอละสรุปเปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตกเป็นประเด็นๆได้ดังนี้

๑ ที่มาของเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเสรีภาพเป็น สิทธิธรรมชาติ อย่างหนึ่งที่มนุษย์ได้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ฉะนั้นเป้าหมายของชีวิตจะต้องพยายามปกป้อง เสรีภาพไว้มิให้ผู้อื่นมาละเมิดสิทธิ์อนได้ ส่วนทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่ามนุษย์เกิดมาไม่มี เสรีภาพมาแต่เดิม เพราะถูก ครอบงำด้วยทุกข์ ทั้งทุกข์ประจำสังขารและทุกข์จร ฉะนั้น เป้าหมายของชีวิตจะต้องหาหนทางขจัดทุกข์ออกไปเพื่อที่จะได้บรรลุเสรีภาพ

*สังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑ กามราคะ-ความติดใจในกามคุณ ๒ ปฏิฆะ-ความกระทบกระทั่งใจ ๓ มานะ-ความยึดถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ ๔ ทิฎฐิ-ความเห็นผิด ๕ วิกิจจนา-ความลัษณสังขยา ๖ สิล্পพตปราคาส-ความถือมั่นในศิลปต ๗ ภวราคะ-ความติดใจในภพ ๘ อีสสา-ความริษยา ๙ มัจฉริยะ-ความตระหนี่ ๑๐ อวิชชา-ความไม่รู้

๒ ความหมายของเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก จะเน้นที่ภาวะ ทางกาย ที่ไม่ ถูกควบคุมบังคับจากผู้อื่นที่มาจากภายนอกตัวมนุษย์ ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา จะเน้น ที่ภาวะ ทางจิต ที่เป็นอิสระเสรี ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสตัณหาและการยึดมั่นถือมั่นในตัว ตน หรืออีกนัยหนึ่ง เสรีภาพ คือ ภาวะที่ปราศจากทุกข์ (การบรรลุนิพพาน) นั้นเอง

๓ เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้สูญเสียเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเกิดจาก เงื่อนไขปัจจัยที่มาจาก ภายนอก ตัวมนุษย์ (ส่วนใหญ่จะเน้นที่อำนาจรัฐ) ส่วนในทัศนะของ พุทธศาสนา ถือว่าเงื่อนไขปัจจัยแห่งการสูญเสียเสรีภาพที่แท้จริงมาจาก “ข้าศึกภายใน” ตัว มนุษย์ ซึ่งหมายถึง กิเลส นั้นเอง

๔ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเสรีภาพ ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์จะต้องลุก ขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องจากผู้ละเมิดทุกวิถีทางเท่าที่จะทำได้ แม้จะถึงขั้นใช้ความรุนแรงก็ได้ ถ้า จำเป็น ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา ถือว่าวิธีปฏิบัติเพื่อที่จะให้บรรลุเสรีภาพที่แท้จริง มนุษย์จะต้องต่อสู้เพื่อที่จะเอาชนะ “ข้าศึกภายในตน” โดยลงมือเพียรปฏิบัติตามหลัก อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง

๔.๒ พิจารณาจากหลักคำสอนเรื่องกาลามสูตร

ในสมัยเมื่อพระพุทธองค์ทรงท่องเที่ยวจาริกไปเพื่อเผยแผ่คำสอนที่หมู่บ้าน ของ ชาวกาลามะ ใน แคว้นโกศล ครั้งนั้น ชาวกาลามะได้ทูลถามว่า ในบรรดาครูทั้งหลายที่ เข้ามาสั่งสอนในหมู่บ้านชาวกาลามะ แต่ละท่านต่างก็เสนอแนวคำสอนแตกต่างกัน แต่ต่างฝ่าย ต่างอ้างว่าคำสอนของตนเท่านั้นที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ ส่วนของฝ่ายอื่นผิดหมด ไม่น่าเชื่อถือ เมื่อเป็นเช่นนี้จะให้ชาวกาลามะเชื่อได้อย่างไรว่าที่แท้จริงแล้วของฝ่ายใดถูกหรือผิดกันแน่? พระพุทธองค์ทรงตอบแก่ชาวกาลามะ โดยเสนอหลักการพิจารณาก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ หรืออาจจะเรียกว่า หลักความเชื่อ ไว้ใน กาลามสูตร ว่า

กาลามชนทั้งหลาย เป็นการสมควรที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลง สมควรที่จะสงสัย ความเคลือบแคลงสงสัยของพวกท่านเกิดขึ้นในฐานะกาลามชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

อย่าเชื่อถือ โดยการฟังตามกันมา

อย่าเชื่อถือ โดยการถือสืบๆกันมา

อย่าเชื่อถือ โดยการเล่าลือ

อย่าเชื่อถือ โดยการอ้างตำรา

อย่าเชื่อถือ โดยตรรก

อย่าเชื่อถือ โดยการอนุมาน

อย่าเชื่อถือ โดยการคิดตรงเอาตามแนวเหตุผล
 อย่าเชื่อถือ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน
 อย่าเชื่อถือ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ
 อย่าเชื่อถือ เพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อใด ท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้วจะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ ก่ออกุศล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้ว จะ เป็นไปเพื่อประโยชน์ ก่ออกุศล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงถือปฏิบัติบำเพ็ญ (ธรรมเหล่านั้น)^{๖๓}

จากหลักคำสอนนี้ สะท้อนให้เห็นทัศนะเกี่ยวกับเสรีภาพในพุทธศาสนาได้อีกมิติหนึ่ง ได้แก่ เสรีภาพในทางความเชื่อความคิดเห็น คือ ถ้าจะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะต้องพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง (self-realization) ก่อนว่าความเชื่อนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษมากกว่ากัน

ในหลักคำสอนเรื่อง ปวารณาสูตร^{๖๔} พระองค์ยังทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ได้วิพากษ์วิจารณ์ติติงกัน ในทางสร้างสรรค์ โดยที่พระองค์เองก็อยู่ในฐานะที่จะเป็นผู้วิจารณ์และผู้ถูกวิจารณ์เสมอ กับภิกษุอื่น^{๖๕} นอกจากนี้ในพระวินัยบัญญัติ สังฆาทิเสส ลิกขาบทที่ ๑๒ บัญญัติว่า เพื่อก่อให้เกิดความเจริญแห่งสงฆ์ ให้หมู่ภิกษุมีความเป็นอยู่โดยสามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้โดยชอบธรรม ถ้าภิกษุใดทำตนให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้ จะต้องครุภาพตีสังฆาทิเสส อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุใดว่ากล่าวตักเตือนผู้อื่นโดยไม่ชอบธรรมหรือกล่าวหาผู้อื่นด้วยเรื่องอันเป็นเท็จ และก่อให้เกิดความเสียหาย ภิกษุนั้นจะต้องรับผิดชอบต่อคำพูดและการกระทำของตนโดยการ ถูกปรับอาบัติตามสังฆาทิเสส ลิกขาบทที่ ๘ หรือลิกขาบทที่ ๙ แล้วแต่กรณี^{๖๖}

ตามที่กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาโดยรอบด้านแล้วจะเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเสรีภาพ ทั้งนี้เพราะตลอดเวลาที่พระองค์ทรงเผยแผ่คำสอนในท่ามกลางแนวคิดความเชื่อที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นหลายลัทธิ พระองค์ไม่เคยทรงบังคับกะเกณฑ์ให้ใครเชื่อตาม แต่จะทรงให้เสรีภาพแก่ทุกคนที่จะพิจารณาและตัดสินใจด้วยตนเองว่าควรเชื่อตามหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่แสดงถึง “คติ” แห่งความเป็นอิสระเสรี โดยตรัสไว้ใน วิสาขาสสูตร ว่า “...สพฺพํ ปรรวสํ ทุภฺชํ สพฺพํ อิสฺสรียํ สุขํ แปลว่า การตกอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่นเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การได้มีอิสรภาพเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๖๗}

นอกจากนี้ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึงทัศนะของพุทธศาสนาในแง่ที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและความไม่ตกเป็นทาสไว้ว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้ภิกษุมีทาสไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลง”^{๖๔} ส่วนในทางปฏิบัติ ผู้ที่เคยเป็นทาสมาก่อนเมื่อเข้าบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา จะได้รับสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค เท่าเทียมกับภิกษุอื่นทุกประการ และเจ้าของทาสแต่เดิมไม่มีสิทธิที่จะมาจับกุมหรือเรียกตัวคืนได้อีก (แต่ระยะหลังเพื่อป้องกันปัญหายุ่งยากอันเกิดจากเจ้าของทาสมาเรียกตัวคืน จะรับเข้าบวชก็ต่อเมื่อได้รับอิสรภาพแล้วเท่านั้น จึงมีคำถามก่อนที่จะบวชว่า ท่านเป็นไทหรือ = ไม่เป็นทาสหรือ?) อย่างไรก็ตาม คำว่าหลุดพ้นจากความ เป็นทาสอย่างแท้จริงตามอุดมการณ์ของพุทธศาสนา หมายถึงหลุดพ้นจากความ เป็นทาสจากภายในตนเอง ซึ่งพุทธศาสนาแบ่งทาสภายในออกเป็น ๓ ระดับ คือ ทาสของกิเลสอย่างหยาบ ได้แก่ กายทุจริตและวจีทุจริต, ทาสของกิเลสอย่างกลาง ได้แก่ นิวรณ์ ๕ และทาสของกิเลสอย่างละเอียด ได้แก่ สังโยชน์ ๑๐^{๖๕}

ตามที่กล่าวมาเรื่อง เสรีภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพุทธศาสนาแบ่งเสรีภาพออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับ โลกุตตระ และ โลภียะ ซึ่งสรุปความหมายแต่ละระดับได้ดังนี้

๑ เสรีภาพในระดับโลกุตตระ หมายถึง เสรีภาพที่มนุษย์จะต้องดิ้นรนออกจาก “วงล้อมของข้าศึก” ภายในตน (คือ กิเลสตัณหา ความโลภ โกรธ หลงและความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน) โดยการบำเพ็ญเพียรตาม อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ ไตรสิกขา เพื่อที่จะได้นำชีวิต บรรลุเข้าสู่ “วิมุตติรส” อันได้แก่ความหลุดพ้นหรือ นิพพาน ซึ่งถือว่าเป็น เสรีภาพที่แท้จริง

๒ เสรีภาพในระดับโลภียะ หมายถึง เสรีภาพทาง ความเชื่อ ความคิดเห็น และเสรีภาพในการ วิพากษ์วิจารณ์ ภายใต้ขอบเขตแห่ง วินัยบัญญัติ ตลอดจนเสรีภาพที่จะเลือกหนทางชีวิตให้แก่ตนเอง ตามหลักแห่งกรรม ที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้ว

๓ เมื่อมนุษย์ได้ใช้เสรีภาพกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปแล้ว ไม่ว่าจะในระดับ โลกุตตระหรือ โลภียะ ก็จะต้องรับผิดชอบต่อผลของการกระทำนั้น โดยในระดับโลกุตตระต้องรับผิดชอบต่อ กฎแห่งกรรม ส่วนในระดับโลภียะจะต้องรับผิดชอบต่อ วินัยบัญญัติ (จะกล่าวรายละเอียดใน บทที่ ๕)

๕ ทศนะเรื่อง ภราดรภาพในพุทธศาสนา

ความหมายตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่า “ภราดรภาพ” หมายถึง ความเป็นเสมือนพี่น้องกัน ถ้านำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับทศนะของพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาถือว่า “สัตว์ทั้งหลาย”*(รวมทั้งมนุษย์) ต่างเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏเป็นระยะเวลายาวนานนับชาติไม่ถ้วน โดยนับตั้งแต่ อดีตชาติ ถึง ปัจจุบันชาติ และจะมีต่อไปอีกถึง อนาคตชาติ^{๗๐} โดยที่มีกรรมคอยจำแนกสัตว์เหล่านั้นให้ไปเกิด บนสวรรค์ (เทวภูมิ) บ้าง, ในโลกมนุษย์ (มนุษย์ภูมิ) บ้าง หรือ ในนรก (อบายภูมิ) บ้าง^{๗๑} ฉะนั้นอาจเป็นไปได้ว่า ในระหว่างสังสารวัฏอันยาวนานนั้น สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นอาจจะเคยเป็น พ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา หรือญาติพี่น้องกันมาก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ไม่เคยเป็น มารดา ที่ไม่เคยเป็นบิดา ที่ไม่เคยเป็นพี่น้อง ผู้ที่ไม่เคยเป็นบุตร ผู้ที่ไม่เคยเป็นธิดา ไม่ใช่หาได้ง่าย (ในสังสารวัฏนี้)...”^{๗๒}

อันที่จริงการที่ สัตว์ทั้งหลาย จะเคยเป็น ภราดร กันเมื่อชาติปางก่อนจริงหรือไม่ ถือว่าเป็นปัญหา “ในเชิงอภิปรัชญา” ซึ่งพุทธศาสนามีได้ให้ความสำคัญนัก ที่สำคัญจริงๆตรงที่ พุทธศาสนาอาศัยพื้นฐานความคิดดังกล่าวนี้ก้าวกระโดดไปสู่การวางหลักคำสอน “ในเชิงจริยธรรม” เพื่อให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติต่อกันฉันพี่น้อง รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วยกันรักษาสีขันธ์ของตนเองและของผู้อื่นร่วมกัน โดยพุทธศาสนาใช้คำว่า “รักษาดน” และ “รักษาผู้อื่น” ดังมีพุทธพจน์กล่าวไว้ในปริบทต่างๆ เช่น

เทวดากล่าวว่า “ความรักเสมอด้วยความรักบุตรไม่มี”^{๗๓}

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ความรักเสมอด้วยความรักตนเองไม่มี”^{๗๔}

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาว่า

“ดูกรน้องมัลลิกา มีใครอื่นบ้างไหมที่น้องรักยิ่งกว่าตน”

พระนางมัลลิกากราบทูลว่า

“พระพุทธเจ้าข้า หากมีใครอื่นที่หม่อมฉันจะรักยิ่งกว่าตนไม่ ก็ทูลกระหม่อมแล้ว มีใครอื่นที่รักยิ่งกว่าพระองค์ เพคะ ?”

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตอบว่า “ดูกรน้องมัลลิกา แม้ฉันก็ไม่รักใคร่อื่นยิ่งกว่าตน”

*คำว่า “สัตว์ทั้งหลาย” ในทศนะของพุทธศาสนาหมายถึง ผู้ที่ยังติดข้องอยู่ในโลก คือ ผู้ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ซึ่งหมายรวมถึง มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน เทวดา เปเรต อสุรกาย(ผี) และสัตว์นรก ทุกจำพวก (ดู พระศรีวิสุทธิกวี การพัฒนาจิต หน้า ๗๖)

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้แล้วได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า
 “ใครๆตรวจตราด้วยจิตทั่วทุกทิศแล้ว หาได้พบผู้ที่รักยิ่งกว่าตนในที่ใดๆไม่เลย, สัตว์เหล่า
 อื่นก็รักตนมากเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๗๕}

“ตนแลเป็นที่รักยิ่ง”^{๗๖}

“ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ควรรักษาตนนั้นให้ดี”^{๗๗}

“ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ไม่ควรประกอบตนนั้นด้วยความชั่ว”^{๗๘}

“ก็ชนเหล่าใดแล ย่อมประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่รักตน”^{๗๙}

การประพฤติทุจริตที่ได้ชื่อว่าไม่รักตนมีคือ กายทุจริต ได้แก่การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์
 การประพฤติผิดในกาม วชิทุจริต ได้แก่การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ
 และมโนทุจริต ได้แก่การคิดอยากได้ของผู้อื่น คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นผิด
 ทำนองคลองธรรม ทั้งสิบอย่างนี้รวมเรียกว่า “อกุศลกรรมบถ” ผู้ที่รักตนเองจะต้องละ
 อกุศลดังกล่าวนี้ให้ได้ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม
 การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ การคิดอยากได้ของผู้อื่น
 การคิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น และจะต้องมีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ผู้ที่
 สามารถละอกุศลกรรมบถนี้ได้ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นการ “รักษาตน” ในขณะเดียวกันยังได้ชื่อว่าเป็นการ
 “รักษาผู้อื่น” ด้วย ดังที่พระองค์ทรงอุปมาเปรียบเทียบกับการแสดงของนัก
 กายกรรมไว้ใน เสทกสูตรที่ ๑ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว นักกายกรรม ยกฝ่าไม้ไผ่ขึ้นตั้งแล้ว เรียกศิษย์มาบอกว่า
 มานี่แน่เธอ เจ้าไต่ไม้ไผ่ขึ้นไปแล้วจง(เลี้ยงตัว)อยู่เหนือต้นคอกของเรา” ศิษย์รับคำแล้ว ก็ไต่
 ฝ่าไม้ไผ่ขึ้นไป ยืน(เลี้ยงตัว)อยู่บนต้นคอกของอาจารย์

ครานั้นนักกายกรรมได้พูดกับศิษย์ว่า “นี่แน่เธอ เธอจงรักษาฉันนะ ฉันก็จะรักษาเธอ
 เราทั้งสองจะระวังรักษากันและกันไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลง
 จากฝ่าไม้ไผ่ได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

ครั้นอาจารย์กล่าวอย่างนี้แล้ว ศิษย์จึงกล่าวกับอาจารย์บ้างว่า “ท่านอาจารย์ขอรับ จะทำ
 อย่างนั้นไม่ได้ ท่านอาจารย์(นั่นแหละ)จงรักษาตัวเองไว้ ผมก็จักรักษาตัวผมเอง เราทั้งสอง
 ต่างระวังรักษาตัวของเราไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจากฝ่าไม้
 ไผ่ได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นั่นเป็นวิธปฏิบัติที่ถูกต้องในเรื่องนั้น ดุจเดียวกับที่ศิษย์พูดกับ
 อาจารย์(นั่นเอง) เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาตัวเอง” ก็พึงต้องใช้สติปัญญา(มีสติไว้) เมื่อ
 คิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปัญญา(เหมือนกัน)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดน(ด้วย)”

“เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นอย่างไร ด้วยการหมั่นปฏิบัติ ด้วยการเจริญธรรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แลเมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย)”

“เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาดนนั่นอย่างไร ด้วยขันติ ด้วยอวิหิงสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ได้ชื่อว่ารักษาดน(ด้วย)”

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาดน” ก็พึงใช้สติปัญญา เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็ต้องใช้สติปัญญา เมื่อรักษาดนก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น(ด้วย) เมื่อรักษาผู้อื่นก็ชื่อว่ารักษาดน(ด้วย)”^{๕๐}

นอกจากนี้ยังมีพุทธศาสนสุภาษิตที่สั่งสอนเกี่ยวกับหลักจริยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อช่วย “รักษากันและกัน” ในบริบทต่างๆ เช่น

พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดปดด้วยคำจริง^{๕๑} ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้^{๕๒} ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก^{๕๓} เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้าจุนโลก^{๕๔} ความริษยาเป็นเหตุทำให้โลกฉิบหาย^{๕๕} ผู้เคารพยอมเป็นผู้มีผู้เคารพ^{๕๖} ผู้ให้ย่อมได้รับการไหว้ตอบ^{๕๗} เมื่อเขาขอโทษ ถ้าผู้ใดมีความซนเคืองโกรธจัด ไม่ยอมรับ ผู้นั้นชื่อว่าหมกแหวไว้^{๕๘} ความไม่เบียดเบียนเป็นสุขในโลก^{๕๙} ฯลฯ

ถ้าจะหยิบยกหัวข้อธรรมสำคัญที่วางหลักจริยธรรมให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้เป็นภราดรมาให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น ในคำสอนเรื่อง พรหมวิหารธรรม และใน เมตตาสูตร ซึ่งจะกล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับโดยสังเขปดังนี้

๕.๑ พรหมวิหารธรรม

คำว่า “พรหมวิหารธรรม” หมายถึง คุณธรรมประจำใจอันประเสริฐที่สัตว์โลกพึงแผ่แผ้วแผ่กัน มี ๔ ประการ คือ

เมตตา	ความปรารถนาที่จะให้สัตว์โลกทั้งหลายมีความสุข
กรุณา	ความสงสาร คิดหาหนทางช่วยเหลือให้สัตว์โลกทั้งหลายพ้นจากทุกข์
มุทิตา	ความรู้สึกยินดีด้วยเมื่อสัตว์โลกทั้งหลายได้ดี
อุเบกขา	ความรู้สึกวางใจเป็นกลางหรือวางเฉยได้เมื่อสัตว์โลกทั้งหลายต้องประสบกับความทุกข์อันเป็นไปตามกรรมของเขาเอง และเราไม่อยู่ในภาวะที่จะให้ความช่วยเหลือใดๆแก่เขาได้

นี้

เพื่อที่จะให้คุณความดีได้แผ่แผ่แก่สัตว์โลกทั้งหลายจึงมี "คำอุทิศ" เพื่อแผ่แก่กันดัง

คำแผ่เมตตา	สพเพ สตดา อเวรา โหนตุ อพยาชฌมา โหนตุ อนีมา โหนตุ สุขี อตตานัน ปริหรนตุ	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวรเกิด จงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกันเกิด จงเป็นผู้ไม่ทุกข์กายทุกข์ใจเกิด จงเป็นผู้มีความสุข รักษาตนให้พ้นภัยเกิด
คำแผ่กรุณา	สพเพ สตดา ทุกขา ปมฺจจนตุ	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงพ้นจากทุกข์เกิด
คำแผ่มุทิตา	สพเพ สตดา มา ลหุสสมฺปตฺติโต วิคจฺจนตุ	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงอย่าปราศจากสมบัติอันได้แล้วเกิด
คำแผ่อุเบกขา	สพเพ สตดา กมฺมสุสกา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธุ กมฺมปฏฺิสรณา ยํ กมฺมํ กริสฺสนติ กฺลยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนติ	สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้มีกรรมเป็นของๆตน เป็นผู้รับผลของกรรม เป็นผู้มีกรรมเป็นกำเนิด เป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธ์ เป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จักทำกรรมอันใดไว้ ดี หรือ ชั่ว จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ^{๙๐}

การแผ่แผ่คุณความดีอันประเสริฐให้แก่กัน มิใช่เพื่อแผ่ให้เฉพาะตนเองหรือผู้ที่
เคารพรักเท่านั้น แต่จะต้องแผ่แผ่แก่ผู้อื่นทุกๆไป รวมทั้งผู้ที่เป็นศัตรูด้วย^{๙๑}

๕.๒ เมตตาสูตร

ในกาลสมัยเมื่อภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ได้รับการฝึกกรรมฐานจากสำนักของ
พระพุทธองค์จบสิ้นแล้ว และทรงให้ไปฝึกฝนเพิ่มเติมด้วยตนเอง ณ หมู่บ้านตำบลหนึ่งซึ่งตั้ง
อยู่ในราวป่าแถบเชิงเขาหิมาลัยในครั้งนั้น ด้วยทรงทราบว่าหมู่ภิกษุเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ไม่
ค่อยสงบสุข เพราะถูกรบกวนหลอกหลอนจากสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ พระองค์จึงทรงมอบ
อาวุธป้องกันตัวให้ไป อาวุธดังกล่าวคือ ความเมตตา นั่นเอง โดยให้ภิกษุแผ่เมตตาแก่สัตว์
ทั้งหลายเหล่านั้น ดัง คำแผ่เมตตา ใน เมตตาสูตร ว่า

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้มีสุขกายสุขใจ มีความเกษมสำราญเกิด ขอสัตว์ทั้งหลาย
ทุกเหล่าบรรดามี เป็นประเภทเคลื่อนไหวได้ก็ดี ประเภทอยู่กับที่ก็ดี เป็นสัตว์มีขนาดลำตัว
ยาวหรือปานกลางหรือสั้นก็ดี เป็นสัตว์ตัวใหญ่หรือปานกลางหรือเล็กก็ดี เป็นชนิดตัว

ละเอียดย (จนมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น)กิติ หรือมีตัวหยาบ(มองเห็นด้วยตาเปล่า)กิติ เป็นผู้ที่เกิดแล้วหรือกำลังแสวงหาที่เกิดอยู่ที่กิติ ขอสัตว์ทั้งปวงนั้นจงเป็นผู้มีความสุขกายสุขใจเกิด

บุคคลไม่พึงข่มเหงกัน ไม่พึงกดขี่กันไม่ว่าที่ไหน ไม่ควรคิดก่อทุกข์ให้แก่กันและกัน เพราะความโกรธแค้นและเพราะความคุ่มแค้น

มารดาถนนอมบุตรคนเดียว ผู้เกิดในตนด้วยยอมพร่าชีวิตให้ได้ ฉันทิโด บุคคลพึงเจริญเมตตาจิต(อันกว้างขวาง) ไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวง แม้ฉันทินั้นเกิด

บุคคลพึงเจริญเมตตาจิต ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไปในโลกทั้งสิ้น ทั้งในทิศเบื้องบน ทิศเบื้องต่ำและทิศเบื้องขวาง ผู้เจริญเมตตาจิตอย่างนี้นั้นปรารถนาจะตั้งสติในเมตตาตามให้นานเพียงใด ท่านผู้นั้นจะคิดอยู่ในอิริยาบถยืน เดิน นั่ง หรือนอนก็ตาม ก็จะไม่พึงปราศจากมีทระ (ความง่วงซึม ความเกียจคร้าน) ตั้งสติมั่นไว้ได้นานเพียงนั้น บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวเมตตาวิหการธรรมนี้ว่าพรหมวิหารในศาสนา^{๕๒}

อนึ่ง ลำดับขั้นของการแผ่เมตตา จะต้องเริ่มต้นจากการแผ่แก่ตนเองก่อน แล้วต่อมาแผ่แก่ผู้ที่ใกล้ชิดและรักห้วง ถัดจากนั้นแผ่แก่บุคคลทั่วไป และท้ายที่สุดแผ่แก่ผู้ที่เราโกรธเกลียดหรือเป็นศัตรูกัน ทั้งนี้เพื่อที่จะได้รู้สำนึกว่าถ้าตัวเรารักสุขเกลียดทุกข์ปานใด ผู้ที่เรารักห้วง บุคคลอื่นทั่วไป หรือแม้แต่ผู้ที่เราโกรธเกลียด ต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์ปานนั้นเช่นกัน การแผ่เมตตา นอกจากจะเป็นการหยิบยื่นความปรารถนาดีให้แก่ชีวิตอื่นแล้ว ยังมีอานิสงส์แก่ผู้แผ่เมตตาเองด้วย คือ ทำให้หลับเป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ พิษ และศาสตราไม้อก้ากลายเป็น จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สิ้นหน่าผองใส ตายก็มีสติไม่หลงพันเพื่อน เมื่อยังไม่บรรลुकุณธรรมที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๕๓}

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดเรื่อง ความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคกัน มิได้แตกต่างกันโดยชาติกำเนิด แต่ที่แตกต่างกันหรือสมมติเรียกให้ต่างกันเพราะ กรรม อันเป็นการกระทำของตนเอง ส่วนเรื่อง เสรีภาพ พุทธศาสนาถือว่าเสรีภาพที่แท้จริงหมายถึงภาวะจิตที่หลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงแล้ว ส่วนเรื่อง ภราดรภาพ พุทธศาสนาถือว่า “สรรพสัตว์ทั้งหลาย” ล้วนเป็นเสมือนพี่น้องกัน จึงต้องเผื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลแก่กันอยู่เสมอ และ ท้ายที่สุดนี้ขอปิดท้ายสรุปแนวคิดเรื่องความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนาด้วยสำนวนของ ท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ว่า

จงทำกับเพื่อนมนุษย์โดยคิดว่า...

เขาเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรา
 เขาเป็นเพื่อน เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารด้วยกันกะเรา
 เขาก็ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลส เหมือนเรา ย่อมพลั้งเผลอไปบ้าง
 เขาก็มี รากะ โทสะ โมหะ ไม่น้อยไปกว่าเรา
 เขาย่อมพลั้งเผลอบางครั้งเหมือนเรา
 เขาก็ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม เหมือนเรา ไม่รู้จักนิพพานเหมือนเรา
 เขาโง่ในบางอย่าง เหมือนที่เราเคยโง่
 เขาก็ตามใจตัวเองในบางอย่าง เหมือนที่เราเคยกระทำ
 เขาก็อยากดี เหมือนเรา ที่อยากดี-เด่น-ดัง
 เขาก็มักจะกอบโกย และ เอาเปรียบ เมื่อมีโอกาส เหมือนเรา
 เขาก็มีสิทธิ ที่จะ บ้าดี-เมาดดี-หลงดี-จมดี เหมือนเรา
 เขาเป็น คนธรรมดา ที่ยึดมั่น ถือนั่น อะไรต่างๆ เหมือนเรา
 เขาไม่มีหน้าที่ ที่จะ เป็นทุกข์ หรือตายแทนเรา
 เขาเป็นเพื่อน ร่วมชาติ ร่วมศาสนา กะเรา
 เขาก็ทำอะไรด้วยความคิดชั่วแล่น และผลุนผลันเหมือนเรา
 เขามีหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัวของเขา มีใจของเขา
 เขามีสิทธิที่จะมีรสนิยม ตามพอใจของเขา
 เขามีสิทธิ ที่จะเลือก (แม้ศาสนา) ตามพอใจของเขา
 เขามีสิทธิ ที่จะใช้สมบัติสาธารณะ เท่ากันกับเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะ เป็นโรคประสาท หรือเป็นบ้า เท่ากับเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะขอความช่วยเหลือ เห็นอกเห็นใจ จากเรา
 เขามีสิทธิ ที่จะได้รับอภัยจากเรา ตามควรแก่กรณี
 เขามีสิทธิ ที่จะ เป็นสังคมนิยม หรือ เสรีนิยม ตามใจเขา
 เขามีสิทธิ ที่จะเห็นแก่ตัว ก่อนเห็นแก่ผู้อื่น
 เขามีสิทธิ แห่งมนุษยชน เท่ากับเรา, สำหรับจะอยู่ในโลก

ถ้าเราคิดกันอย่างนี้ จะไม่มีการขัดแย้งใดๆเกิดขึ้น^๔

โมกขพลาราม, ไชยา

๒๒ พฤษภาคม ๓๑

๖ หลักการพื้นฐาน สำหรับปฏิบัติระหว่างพุทธสาวกในสถาบันสงฆ์

ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์เกิดมามีความ เสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ ฉะนั้นจึง วางหลักการพื้นฐาน ไว้ว่ามนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอกัน เขาจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียงเพราะการเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือสีผิวใดๆ ถ้าย้อนกลับมาพิจารณาแนวคิดแบบเดียวกันนี้ในพุทธศาสนา จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรง นำเอาแนวคิดเรื่อง ความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ มาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ โดยการวางหลักการพื้นฐานไว้ ซึ่งพอจะหยิบยกมาศึกษาจากเรื่องต่างๆ คือ รูปแบบของ สถาบันสงฆ์ หลักวินัยของสถาบัน หลักการบริหารสถาบัน หลักความเคารพกันในสถาบัน และหลักพิจารณาอธิกรณ์ในสถาบัน ซึ่งจะกล่าวแต่ละประเด็นตามลำดับโดยสังเขปดังนี้

๖.๑ รูปแบบของสถาบันสงฆ์

สถาบันสงฆ์ (สังฆมณฑล หรือ พุทธจักร) ที่ทรงจัดตั้งขึ้น เป็นสังคมเล็กๆ (เมื่อเทียบกับสังคมแห่งรัฐ) มีโครงสร้างไม่สลับซับซ้อน ถือได้ว่าเป็นรูปแบบของสังคมจำลองที่เป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตที่เสมอภาคกัน คือ เป็นสังคมที่ปราศจากชนชั้น รับคนทุกวรรณะ ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล หรือข้าทาส เข้าบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาได้เสมอกัน สถาบันสงฆ์จึงเปรียบเสมือนทะเลหรือมหาสมุทรที่ พร้อมจะรับน้ำจากทุกสายที่ไหลเข้ามารวมเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อบวชเข้ามาแล้วแต่ละคนต้อง “ละ” วรรณะเดิม และดำรงสถานภาพใหม่เท่าเทียมกัน ครั้นต่อมาทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบวชเป็นภิกษุณี และทรงอนุญาตให้เด็กชาย-หญิงเข้าบวชเป็นสามเณรและสามเณรีได้ จึงทำให้ใน “สังฆมณฑล” มี “ประชากร” ประกอบด้วยบุคคลทั้งสองเพศ นอกจากนี้ยังทรงประกาศว่าในพุทธศาสนามีพุทธบริษัทประกอบด้วยบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ส่วนผู้ที่บวชเข้าเป็นพุทธสาวกแล้ว ต้องสละทรัพย์สินสมบัติที่เคยมี คงมีได้เฉพาะ เครื่องบริขาร เท่าที่จำเป็นสำหรับนักบวชอย่างเสมอกัน โดยภิกษุมีเครื่องบริขาร ๘ อย่าง คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ เข็มเย็บผ้า รัตประคตเภา (เสมือนเข็มขัด) และกระบอกกรองน้ำ ส่วนภิกษุณีมีเครื่องบริขาร ๑๐ อย่าง โดยมีเพิ่มจากของภิกษุ ๒ อย่าง คือ “สังกัจฉิกะ” - ผ้ารัดอก (เสมือนเสื้อชั้นในของสตรี) และ “อุทกสาฎิกะ” - ผ้าผลัดอาบน้ำ (เนื่องจากทรงห้ามภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ ส่วนภิกษุแต่เดิมมาได้ห้าม แต่มาห้ามในภายหลัง) การดำเนินชีวิตเยี่ยงนักบวชของพุทธสาวกเป็นไปอย่างสมถะและเรียบง่าย โดยการถือ “นิสัย ๔” คือ เทียบออกบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ และฉันยาตองด้วยน้ำมูตรเน่า

อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาห้ามบุคคล ๑๑ ประเภทเข้าเป็นนักรบวช หรือถ้าบวชเข้ามาแล้ว ภายหลังความจริงปรากฏว่าเป็นบุคคลต้องห้าม จะต้องถูกบังคับให้ลาสิกขา บุคคลต้องห้าม ๑๑ ประเภท คือ

๑ กะเทย	๒ คนที่มีอวัยวะ ๒ เพศ (อุภโตพยัญชนก)
๓ สัตว์ดิรัจฉาน	๔ คนที่ลักเพศ(คือบวชเอาเองโดยไม่ถูกต้อง)
๕ ภิกษุที่ไปเข้ารีตเดิยรถีย์	๖ ผู้ข่มขืนภิกษุณี
๗ ผู้ฆ่ามารดา	๘ ผู้ฆ่าบิดา
๘ ผู้ฆ่าพระอรหันต์	๑๐ ผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน
๑๑ ผู้ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงโลหิตห้อขึ้น ^{๕๕}	

สาเหตุที่ห้ามบุคคลเหล่านี้เข้าบวช พอจะวิเคราะห์ในเชิงเหตุผลได้ดังนี้

รายชื่อ ๑-๒ ผู้วิจัยยังไม่พบเหตุผลที่อธิบายไว้ แต่สันนิษฐานว่าคงไม่เหมาะสมที่จะให้บุคคลเหล่านี้เข้าบวช เพราะจะไม่ใช่ที่เลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็น รายที่ ๓ ซึ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉาน มีเหตุผลอธิบายในตัวอยู่แล้วว่าสัตว์ไม่พึงบวชในหมู่มนุษย์ รายที่ ๔ ถือว่าบวชเข้ามาโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง รายที่ ๕ ถือว่ากระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนา รายที่ ๖ คงอนุโลมตามปาราชิกสิกขาบทที่ถือว่าเป็นอาบัติสถานหนักในพุทธศาสนาที่ทำให้ผู้ต้องเข้าแล้วจะต้องขาดจากความเป็นภิกษุและจะบวชอีกไม่ได้ ส่วนรายชื่อ ๗-๑๑ จัดเข้าตาม อนันตริยกรรม ๕ ที่ถือว่าเป็นบาปหนัก ห้ามบวช เพราะถึงบวชเข้ามาแล้วก็ไม่สามารถที่จะบำเพ็ญเพียรให้บรรลุมรรคผลนิพพานตามคติแห่งพุทธศาสนาได้

นอกจากนี้ยังมี “บุคคลพิการโดยอาการ ๓๒” ที่ไม่ถึงกับเป็นบุคคลต้องห้ามเหมือนพวกแรก แต่ถือว่า ไม่ควร อนุญาตให้บวช แต่ถ้าบวชเข้ามาแล้วไม่ถึงกับถูกบังคับให้ลาสิกขา “บุคคลพิการโดยอาการ ๓๒” คือ

คนมือขาด คนเท้าขาด คนทั้งมือทั้งเท้าขาด คนหูขาด คนจมูกแหว่ง คนทั้งหู และจมูกแหว่ง คนนิ้วมือขาด คนนิ้วหัวแม่มือขาด คนเอ็นเท้าขาด คนมีมือเป็นแผ่น(นิ้วติดกัน) คนค่อม คนเตี้ยเกินไป คนคอพอก คนถูกขนาบด้วยเหล็กแดงจนเสียโฉม(จากการถูกลงโทษ) คนถูกโบยด้วยแส้(มีรอยแผล) คนถูกหมายจับให้ฆ่า(เมื่อพบตัว) คนมีเท้าปุก(เป็นตุ่ม) คนมีโรคอันเป็นโทษแห่งบาป(โรคเรื้อรังรักษาไม่หาย) คนประทุษร้ายบริษัท(คืออยู่ในหมู่แล้วทำให้หมู่วิปริตด้วยรูปร่างผิดปกติของคนนั้น เช่น สูงเกินไป เตี้ยเกินไป ดำเกินไป ขาวเกินไป ผอมเกินไป อ้วนเกินไป เป็นต้น) คนตาบอดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง คนเป็นง่อย คนกระจอก(เท้าผิดปกติต้องเดินด้วยหลังเท้า เป็นต้น) คนเป็นอัมพาต(ร่างกายตายไปซีกหนึ่ง) คนเปลี้ย(เดินเองไม่ได้) คนชราทุพพลภาพ คนตาบอดแต่กำเนิด คนใบ้ คนหูหนวก คนทั้งบอดทั้งใบ้ คนทั้งบอดทั้งหนวก คนทั้งใบ้ทั้งหนวก และคนทั้งบอดทั้งใบ้ทั้งหนวก^{๕๖}

เหตุผลที่ถือว่าบุคคลพิการโดยอาการ ๓๒ ไม่ควร เข้าบวชในพุทธศาสนา มิใช่มีเจตนาธรรมที่จะกีดกันลัทธิคนพิการ หากแต่เป็นการป้องกันคำครหาหนีทาจากคนทั่วไปที่อาจจะกล่าวตำหนิว่าพุทธศาสนาเป็นเสมือนถึงขยะไว้รองรับคนที่โลกไม่ต้องการแล้ว^{๗๗} ซึ่งอาจจะเป็นผลกระทบต่อความเลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อหมู่ภิกษุเหล่านี้และต่อหมู่สงฆ์อันเป็นส่วนรวมอีกด้วย

๖.๒ หลักวินัยของสถาบันสงฆ์

เมื่อทรงจัดตั้ง พุทธจักร อันเปรียบประดุจ รัฐแห่งสงฆ์ ขึ้นแล้ว ก็ทรงบัญญัติ พระวินัย อันเปรียบประดุจ “กฎหมาย” แห่งพุทธจักรขึ้นไว้ เพื่อให้พุทธสาวกประพฤติปฏิบัติ ตาม โดยภิกษุต้องอยู่ภายใต้วินัย (ศีล) จำนวน ๒๒๗ ข้อ ภิกษุณีถือศีลมากกว่าภิกษุ ๘๔ ข้อ รวมเป็น ๓๑๑ ข้อ และใน ๓๑๑ ข้อนี้ เป็นศีลที่ใช้ร่วมกันกับภิกษุ ๑๘๑ ข้อ ส่วนที่เป็นศีลของภิกษุณีโดยเฉพาะ ๑๓๐ ข้อ^{๗๘} สามเณรและสามเณรีถือศีลฝ่ายละ ๑๐ ข้อ เท่ากัน เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นใช้แล้ว พุทธสาวกทั้งมวลจะต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเสมอเหมือนเท่าเทียมกันโดยไม่มีการยกเว้น

อนึ่ง การที่ภิกษุกับภิกษุณีถือศีลไม่เท่ากัน อาจก่อให้เกิดคำถามว่าพระพุทธรองค์ทรงวางหลักการพื้นฐานไว้ไม่เสมอภาคกัน ถ้าเราย้อนกลับไปพิจารณาแนวคิดแบบตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง จะเห็นว่าเมื่อทางสมัชชาสหประชาชาติได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จำนวน ๓๐ ข้อไว้แล้ว ต่อมาได้ประกาศปฏิญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อหญิงขึ้นใช้อีก ๑๑ ข้อ และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของเด็กอีก ๑๐ ข้อ ทั้งนี้เพราะถือว่าทั้งสตรีและเด็กมีธรรมชาติแตกต่างออกไป อาจจะถูกเอาเปรียบได้ง่าย จึงควรได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ ในกรณีของภิกษุณีก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือทรงบัญญัติศีลเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติแห่งความเป็นหญิง และเพื่อเป็นการคุ้มครองหญิงเป็นพิเศษเช่นกัน (จะกล่าวเพิ่มเติม ในบทที่ ๕)

๖.๓ หลักการบริหารสถาบันสงฆ์

ในการบริหารสังฆมณฑลสมัยพุทธกาล พระองค์ทรงเป็นประมุขแห่งสงฆ์ โดยมีอัครสาวกเบื้องซ้าย-ขวาข้างฝ่ายเถระ คือ พระมหาโมคคัลลานะ - พระสารีบุตร ส่วนอัครสาวิกาเบื้องซ้าย-ขวาข้างฝ่ายเถรี คือ อุบลวรรณาเถรี - เขมาเถรี^{๗๙} นอกจากนี้ทรงอนุญาตให้มีการเลือก สมมติสงฆ์ ขึ้นเป็น เจ้าอธิการ ต่างๆ เพื่อทำภารกิจตามที่สงฆ์มอบหมาย เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวร, เจ้าอธิการแห่งอาหาร, เจ้าอธิการแห่งอาราม, เจ้าอธิการ

แห่งคลัง เป็นต้น^{๑๐๐} ส่วนพุทธกิจประจำวันของพระองค์เอง ตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาต, กลางวันปฏิบัติพุทธกิจในสำนักและต้อนรับแขกจากต่างถิ่น, ตอนเย็นแสดงธรรม, ตอนค่ำประชุมสงฆ์, เที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดา และตอนเช้ามีตรวจดูสัตว์โลกผู้ที่ควรจะได้รับ การสั่งสอนต่อไป^{๑๐๑}

ตามหลักการบริหารของพระองค์ใช้หลัก ธรรมาธิปไตย คือ ทรงปกครองโดยธรรม และวินัย ทรงยกย่องคนดี ตำหนิผู้ทำผิด ผู้ที่เป็นเลิศในทางด้านหนึ่งด้านใด ไม่ว่าจะ เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา จะได้รับการยกย่องให้เป็น เอตทัคคะ ในทางด้านนั้นๆ อย่างเสมอ กัน ดังตัวอย่างในฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เช่น ทรงยกย่องให้ อนาถบิณฑิก- เศรษฐี เป็นเอตทัคคะทางด้านการบำเพ็ญทานข้างฝ่ายอุบาสกคู่กับ นางวิสาขา ข้างฝ่าย อุบาสิกา เป็นต้น^{๑๐๒} ส่วนพระองค์เองผู้อยู่ในฐานะประมุขแห่งสงฆ์ มิได้ทรงถืออภิสิทธิ์ใดๆ คงถือวินัยและเครื่องอัฐบริขารเสมอเหมือนกับภิกษุอื่น ทั้งนี้เพราะพระองค์ถือว่า ประชากรแห่งสงฆ์ต่างก็ เสมอกันโดยธรรมและวินัย ในการอยู่ร่วมกันมีการเปิดโอกาสให้ วิพากษ์วิจารณ์กันได้ ในทางสร้างสรรค์ทั้งนี้เพื่อความเจริญแห่งสงฆ์ พระองค์เองก็ทรงอยู่ใน สถานะที่เป็นผู้วิจารณ์และผู้ถูกวิจารณ์ เช่นเดียวกับภิกษุอื่นดังที่เคยกล่าวมาแล้ว ใน ปวารณาสูตร ข้างต้น ส่วนในกระบวนการตัดสินปัญหาที่สำคัญๆ ซึ่งส่วนมากมักจะเป็น อธิกรณ์ ชนิดที่เรียกว่า วิวาทิกรณ์* จะตัดสินกันด้วยวิธีการที่เรียกว่า เภยยสิกขา คือการ ตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับหลักการแห่งประชาธิปไตย ตามความหมายปัจจุบันนั่นเอง

๖.๔ หลักความเคารพกันในสถาบันสงฆ์

ในการให้ความเคารพนับถือกันระหว่างภิกษุ จะถือเอาลำดับอายุโสขของอายุแห่ง พรรษาเป็นเกณฑ์ คือ ถ้าผู้ใดบวชก่อน แม้จะมีชาติกำเนิดต่ำกว่า หรือมีคุณสมบัติภายใน (ภาวะจิต) อยู่แค่ระดับปุถุชนก็ตาม ภิกษุผู้ทีบวชภายหลัง แม้จะมีชาติกำเนิดสูงกว่าหรือมี คุณสมบัติภายใน(ภาวะจิต)ถึงขั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี หรือพระอรหันต์ก็ตาม จะ ต้องให้ความเคารพแก่ภิกษุผู้บวชก่อน การที่ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้เช่นนี้เพื่อให้ง่ายต่อการ ปฏิบัติ เพราะถ้าใช้คุณสมบัติ “ภายใน” เป็นเกณฑ์อาจจะยุ่งยาก เพราะคุณสมบัติภายใน เป็นสิ่งที่มองไม่เห็น และบอกกันไม่ได้ (เพราะถ้าป่าวประกาศคุณธรรมภายในให้ผู้อื่นรู้อาจเข้า ข่ายอวดอุตริมนุสธรรมและต้องอาบัติได้)^{๑๐๓} นอกจากนี้ผู้ที่มีระดับจิตสูงกว่าหรือเสมอกัน

วิวาทิกรณ์ หมายถึง วิวาทที่จัดเป็นอธิกรณ์ ซึ่งสงฆ์ต้องเข้ามาเป็นธุระดำเนินการ พิจารณาระงับ เช่น การถกเถียงกันว่าสิ่งนี้เป็นธรรม เป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย เป็นต้น

เท่านั้นจึงจะสามารถกำหนดรู้ระดับจิตของผู้อื่นได้ ส่วนผู้ที่มีระดับจิตต่ำกว่าไม่สามารถกำหนดรู้ระดับจิตของผู้ที่สูงกว่าได้ ฉะนั้นถ้าใช้คุณสมบัติภายในเป็นเกณฑ์ ก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากต่อผู้ที่มีระดับจิตต่ำกว่าที่จะกำหนดรู้และจำแนกแยกแยะว่าใครเป็นพระอริยะชั้นสูงกว่าใคร ฉะนั้นการใช้เกณฑ์ ภายนอก คือ อายุแห่งพรรษา เป็นเกณฑ์ตัดสินย่อมง่ายและสะดวกต่อการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้ใช้ปฏิบัติเฉพาะในหมู่ภิกษุด้วยกันเองเท่านั้น ถ้าเป็นภิกษุณี แม้จะบวช ๑๐๐ ปีก็ตาม จะต้องให้ความเคารพต่อภิกษุแม้จะบวชเพียงวันเดียว^{๑๐๔} การที่ทรงกำหนดไว้เช่นนี้ดูเสมือนว่าทรงเลือกปฏิบัติต่อสตรี การที่จะอธิบายเรื่องนี้จะต้องพิจารณา ปรับท่อนๆ ประกอบ คือ ในดินแดนชมพูทวีปสมัยนั้น มีการกีดกันสตรีเพศอย่างรุนแรง โดยเฉพาะหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ที่ถือว่าผู้หญิงเป็นเพียงสิ่งที่มีชีวิตอย่างต่ำ กบิลสิงห์ เรียกว่า “วัตถุเพื่อการแต่งงาน องค์การที่มีไว้เพื่อให้กำเนิดลูก คอยดูแลงานบ้านและสามี”^{๑๐๕} ไม่สามารถนำชีวิตเข้าถึงพรหมด้วยตนเองได้ เว้นแต่จะต้องแต่งงานและมีบุตรชายก่อน เพื่อที่จะได้อาศัยบุตรชายช่วยในการประกอบพิธีกรรมเพื่อนำชีวิตมารดาเข้าถึงพรหมด้วย แต่พุทธศาสนาได้ปลดสตรีเพศออกจากกฎเกณฑ์ทางสังคม และพิธีกรรมดังกล่าวโดยอนุญาตให้เข้าเป็นนิกบวชได้ และพระองค์ทรงให้การรับรองอย่างเปิดเผยว่า สตรีเพศสามารถที่จะบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลนิพพานด้วยตนเองได้เช่นเดียวกับบุรุษเพศทั้งหลาย^{๑๐๖} พระองค์จึงทรงยินยอมให้พระนางมหาปชาบดี โคตมี พร้อมบริวาร ๕๐๐ นาง เข้าบวชเป็นภิกษุณีรุ่นแรก (ยอมรับให้บวชหลังจากที่พระนางวิงวอนร้องขอหลายครั้ง ประกอบกับพระอานนท์ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้ได้บวช^{๑๐๗} - จะกล่าวถึงเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง ในบทที่ ๕) และเมื่อบวชเป็นภิกษุณีแล้วสตรีเหล่านั้นสามารถบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จธรรมชั้นสูงเช่นเดียวกับบุรุษเพศทั้งหลาย ครั้นต่อมาพระมหาปชาบดีเถรี ได้ทูลขอต่อพระองค์ให้ใช้ลำดับอาวุโสของอายุแห่งพรรษาเป็นเกณฑ์สำหรับใช้เคารพให้เสมอกันทั้งในหมู่ภิกษุและภิกษุณี แต่พระองค์ไม่ทรงอนุญาต โดยให้เหตุผลว่า “...สาวกในภิกษุอื่นนั้น แม้จะไม่มีผู้นำที่ดีนัก ก็จะไม่ลุกขึ้นแสดงคารวะต่อสตรี ดังนั้นตถาคตจะอนุญาตได้อย่างไรที่จะให้... แสดงความคารวะต่อสตรี”^{๑๐๘} นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติพระวินัยไว้อีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ย่อมไม่แสดงความคารวะโดยการยืนเพื่อแสดงคารวะต่อสตรี ภิกษุใดปฏิบัติเช่นนั้น เป็นอาบัติ”^{๑๐๙}

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงถือตามจารีตประเพณีและค่านิยมของชาวชมพูทวีปสมัยนั้น ประกอบกับทรงตระหนักถึง ความรู้สึกของหมู่ภิกษุในขณะนั้นด้วย เพราะพระองค์ทรงทราบดีว่าการที่ทรงอนุญาตให้สตรีเข้าบวชในครั้งนั้น ค่อนข้างจะฝืน

กระแสความรู้สึกของหมู่ภิกษุที่ยังถูกครอบงำด้วยความคิดแบบเดิมอยู่อีกเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยความรู้สึกเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า ประกอบกับเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงควบคุมให้ ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติปฏิบัติชอบได้ ภิกษุเหล่านั้นจึงมิได้แสดงอาการต่อต้านออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานเท่านั้น ภิกษุเหล่านั้นได้แสดง ออกโดยการกล่าวโทษและปรับอาบัติพระอานนท์ในฐานะที่เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมให้สตรี เพศเข้าบวชในพุทธศาสนาในครั้งนั้น^{๑๐๐}

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเกณฑ์แห่งความเคารพต่อกัน ลักลั่น กัน อยู่ในหมู่ภิกษุกับภิกษุณีตามเหตุผลที่กล่าวมานี้ ขอลอຍให้อยู่ในดุลพินิจของผู้อ่านที่จะ ตัดสินว่าพระองค์ทรงเลือกปฏิบัติต่อสตรีหรือไม่เพียงใด

๖.๕ หลักการพิจารณาอิทธิพลในสถาบันสงฆ์

ตามแนวความคิดแบบตะวันตก สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะใช้เป็นเครื่องประกอบการ พิจารณาวามนุษย์ได้รับการคุ้มครองทางด้านสิทธิมนุษยชนเพียงใดหรือไม่ ก็คือกระบวนการ ยุติธรรมที่ใช้ระงับกรณีพิพาทระหว่างกัน ถ้าเมื่อใดที่คู่กรณีได้รับการพิจารณาคดีอย่าง เปิดเผย เป็นธรรม จากศาลที่มีอำนาจแห่งชาติ ก็ถือว่าคู่กรณีได้รับการคุ้มครองทางด้าน สิทธิมนุษยชน แต่ถ้าไม่เป็นไปตามกระบวนการดังกล่าว ก็ถือว่าไม่ได้รับการคุ้มครองทาง ด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเพียงพอ

ถ้านำหลักการดังกล่าวนี้มาเปรียบเทียบกับกระบวนการตัดสินในพุทธศาสนา จะเห็นได้ ว่า ถ้า “อิทธิพล” หรือกรณีพิพาทขัดแย้งในหมู่สงฆ์อาจจะเกิดขึ้นในลักษณะหนึ่งลักษณะ ใด^{๑๐๑} ก็จะมีวิธีระงับกรณีพิพาทด้วยวิธีการต่างๆ คือ กรณีที่ภิกษุหมู่มากมีความเห็น ขัดแย้งกันเรื่องธรรมวินัย (วิวาทาธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติเพื่อไว้เป็น แบบแผน ปฏิบัติต่อไป, กรณีที่มีการพบเห็นหรือมีการกล่าวหาว่าภิกษุหรือภิกษุณีล่วงละเมิดพระวินัย (อาบัติตธาธิ- กรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยผู้ล่วงละเมิดพระวินัย ทำคินอาบัติ, กรณีที่มีคดีความฟ้องร้องกัน (อนูวาทาธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยการ ตัดสินผูกมัด และกรณีที่ภิกษุหรือภิกษุณีได้รับมอบ หมายให้ทำกิจอย่างหนึ่งอย่างใด (กิจจาธิกรณ์) ต้องทำให้ยุติโดยการให้ผู้ที่ได้รับมอบหมาย ทำกิจให้สำเร็จ เมื่อเกิดกรณีพิพาทในลักษณะหนึ่งลักษณะใดตามที่กล่าวมานี้ พระพุทธองค์ ทรงวางหลักการระงับอิทธิพล (อิทธิพลสมถะ) ไว้ ๗ วิธี คือ^{๑๐๒} สัมมุขาวินัย (วิธีพร้อมหน้า), สติวินัย (วิธีที่สงฆ์สวดระงับคดีแก่ภิกษุผู้มีสติโพบูลย์), อมูพหวินัย (วิธีที่สงฆ์สวดระงับคดีเพราะ ผู้ก่อคดีมีสติวิปลาส), ปฏิญญาตกรณะ (วิธีระงับคดีเพราะจำเลยรับสารภาพ), เยภุยย- ลิกา (วิธีระงับคดีด้วยเสียงข้างมาก), ตัสสปาปิยลิกา (วิธีระงับคดีด้วยการเพิ่มโทษแก่ภิกษุผู้ทำ

ผิดซ้ำ) และ ตินวัตถารกวินัย (วิธีระงับคดีด้วยการประณิประนอม) ส่วนวิธีลงโทษผู้ล่วงละเมิด พระวินัยอาจจะไปในลักษณะหนึ่งลักษณะใดคือ^{๑๑๑} ตำหนิติเตียน (ตชชนียกรรม), ถอดยศ (นียสกรรม), ขับไล่ออกจากอาวาส (ปัพพชานียกรรม), บังคับให้กลับไปขอขมาแก่ผู้ที่ตนล่วงละเมิด (ปฏิสารถนียกรรม), ยกภิกษุนั้นออกเสียจากหมู่สงฆ์ ไม่คบค้าสมาคมด้วย (อุกเขปนียกรรม) และเพิ่มโทษเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว (ตัสสปายสิกากรรม) ส่วนในกรณีที่มีกรณีพิพาทกับคฤหัสถ์ ถ้าผลพิจารณาออกมาว่าคฤหัสถ์เป็นผู้ผิด จะมีการลงโทษคฤหัสถ์นั้นด้วยการ คว่ำบาตร (ไม่คบค้าสมาคมด้วย) หรือถ้าพ้นผิดแล้วก็ หงายบาตร(คบค้าสมาคมตามเดิม) ส่วนโทษทางวินัย(อาบัติ) มี ๓ สถาน คือ ครุกาบัตติสถานหนัก ได้แก่ ปาราชิก เมื่อผู้ใดต้องเข้าแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ และจะบวชอีกไม่ได้, ครุกาบัตติสถานกลาง ได้แก่ สังฆาทิเสส เมื่อผู้ใดต้องเข้าแล้วจะต้องอยู่กรรมประพฤติวัตรจึงจะพ้นโทษได้ และลหุกาบัตติ ได้แก่ ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิต เมื่อผู้ใดต้องเข้าแล้วจะต้องประจานตนเองต่อหน้าภิกษุอื่นจึงจะพ้นโทษได้^{๑๑๒}

ในที่นี้ เพื่อที่จะช่วยให้เห็นหลักการพิจารณาอธิกรณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีระงับอธิกรณ์ ๓ วิธี คือ สัมมุขาวินัย, เยภุยยสิกา และตินวัตถารกวินัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงแต่ละวิธีตามลำดับดังนี้

๑) สัมมุขาวินัย^{๑๑๓} คือการระงับคดีด้วยวิธี “พร้อมหน้า” หมายถึง พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล(คู่กรณี) พร้อมหน้าวัตถุ(คดี) และพร้อมหน้าธรรม วิธีระงับแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน โดยเริ่มต้นให้ตกลงกันเองก่อน ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ให้ตั้งผู้วินิจฉัย แต่ถ้าใช้ ๒ ขั้นตอนแล้วไม่เป็นผลสำเร็จก็ให้นาคติเข้าสู่สงฆ์เพื่อพิจารณาต่อไป โดยสงฆ์อาจจะพิจารณาด้วยที่ประชุมสงฆ์หรือมอบหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ฉลาดสามารถและรู้วิธีพิจารณาคดี^{๑๑๔} เป็นผู้พิจารณาคดีแล้วรายงานให้สงฆ์ทราบ ก็เป็นอันยุติคดีนั้น แต่ถ้าคู่กรณีเห็นว่าคดีนั้นยุติลงด้วยความไม่เป็นธรรม ก็สามารถขอให้รื้อฟื้นคดีให้พิจารณาใหม่ได้ (อุทธรณ์คดีได้) แต่ถ้าทั้งที่รู้ยู่ที่ว่าคดีนั้นยุติลงด้วยความเป็นธรรมแล้ว แต่ยังแกล้งรื้อฟื้นคดีอีก ภิกษุผู้รื้อฟื้นคดีนั้นก็มีความผิด ต้องอาบัติ เมื่อมีการรื้อฟื้นคดีใหม่นั้น สงฆ์อาจจะพิจารณาคดีนั้นใหม่ด้วยที่ประชุมสงฆ์หรืออาจจะมอบหมายให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถหมู่อื่นพิจารณาคดีแทน แล้วรายงานให้สงฆ์ทราบ ก็เป็นอันยุติคดีนั้น แต่ถ้าภิกษุคู่กรณียังเห็นว่าคดียุติลงด้วยความไม่เป็นธรรมอยู่อีก ก็ให้รื้อฟื้นคดีเพื่อฟ้องร้องต่อพระพุทธเจ้าได้ (พระพุทธองค์เปรียบเสมือนศาลฎีกา) การวินิจฉัยชี้ขาดของพระพุทธองค์ถือว่าเป็นที่สุด

อนึ่ง ในกรณีที่คดีนั้นเกี่ยวข้องกับภิกษุณี ก็ให้ภิกษุณีหรืออาจให้อุบาสิกาเข้าร่วมเป็นกรรมการพิจารณาด้วย

๒) เภยยลิกา^{๑๑๑} คือการระงับคดีด้วยวิธีจับฉลากเพื่อห้ามตีข้างมาก การระงับคดีในกรณีนี้มักจะใช้เกี่ยวกับ“วิวาทาธิกรณ” คือกรณีมีภิกษุหมู่มาที่มีความเห็นขัดแย้งกันเรื่องธรรมวินัยก็ต้องยุติด้วยเสียงข้างมากเพื่อยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติต่อไป

๓) ตินวัตถารวินัย คือการระงับคดีด้วยวิธีประณีประนอม การระงับคดีด้วยวิธีนี้จะใช้ในกรณีที่เห็นว่าถ้าใช้วิธีอื่นแล้วอาจจะก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์

หมายเหตุ ๑ วิธีพิจารณาคดีที่กล่าวมานี้เฉพาะที่ มีมาในพระวินัย ส่วนวิธีการของมหาเถรสมาคม มิได้นำมากล่าวในที่นี้

๒ จะกล่าวถึงหลักการพิจารณาคดีเพิ่มเติมอีกในบางประเด็น ในบทที่ ๕

ตามที่กล่าวมาเรื่อง หลักการพื้นฐานสำหรับปฏิบัติระหว่างพุทธสาวกในสถาบันสงฆ์ ถ้อยบายด้วย ภาษา และ กรอบความคิด แบบตะวันตกที่วางหลักการพื้นฐานไว้ว่า บุคคลจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียงเพราะเขาเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือสีผิวใดๆ ถ้านำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับทัศนะของพุทธศาสนา จะเห็นได้ในทำนองเดียวกันว่า พุทธศาสนาถือว่าบุคคลจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติเพียงเพราะเกิดมาต่างชั้น วรรณะ ศาสนา สีผิว หรือฐานะใดๆ ส่วนในแง่ของการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศชายหญิงนั้น ถ้านำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตกจะเห็นได้ว่าในทัศนะของพุทธศาสนาอาจจะมีการ ลักลั่น อยู่บ้างในแง่ที่ภิกษุกับภิกษุณีใช้เกณฑ์ในการให้ความเคารพนับถือแตกต่างกันอยู่ดังเหตุผลและความจำเป็นที่กล่าวแล้ว แต่ถ้านำทัศนะของพุทธศาสนาไปเปรียบเทียบกับของลัทธิศาสนาอื่นในดินแดนชมพูทวีปสมัยนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการ “ปฏิวัติ” ทัศนะเกี่ยวกับสตรีเพศให้ดีขึ้นอย่างมาก คือยินยอมให้สตรีเข้าเป็นนิกบวชได้ และยอมรับว่าสตรีสามารถปฏิบัติให้บรรลุมรรคผลนิพพานด้วยตนเองเสมอกับบุรุษเพศ หรือถ้าพิจารณาในหลักคำสอนเรื่อง อปริหานิยธรรม จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีทัศนะในทางปกป้องคุ้มครองสตรีเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จาก ๑ ใน ๗ ของหลักธรรมที่จะช่วยให้แคว้นของพวกกษัตริย์ลิจจวีสามารถตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง นั้น พระองค์ทรงเสนอทัศนะว่านอกจากจะไม่ชมเชงรังแกสตรีแล้ว ยังจะต้องให้ความโอบอุ้มคุ้มครองแก่สตรีเพศอีกด้วย^{๑๑๒}

๗ ความสรุป

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้เรื่อง “กระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา ตอนที่ ๑ หลักธรรม เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน” สามารถสรุปโดย ภาษา และ กรอบความคิดแบบตะวันตก หรือใช้แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนแบบตะวันตกเป็น มาตรฐานในการเปรียบเทียบ พอจะสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑ **ทัศนะเรื่อง ความเสมอภาค** ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่ามนุษย์แต่ละคนเกิดมาเสมอภาคเท่าเทียมกัน ฉะนั้นเมื่อเข้ามาเป็นพลเมืองของรัฐ พวกเขาจึงต้องได้รับสิทธิเสมอภาคกันตามกฎหมาย และยังต้องเสมอภาคในฐานะที่เป็นมวลมนุษยชาติอีกด้วย ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา ได้แยกพิจารณาเรื่องความเสมอภาคออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ (ระดับจริยธรรม) ถือว่ามนุษย์เกิดมาเสมอภาคโดยธรรมชาติ แต่ที่เรียกให้ต่างกัน ล้วนเป็นโลกสมัญญา โลกสมมติทั้งสิ้น ถ้าเมื่อใดที่สลัดโลกสมมติเหล่านี้ออกไป แต่ละคนจะคงเหลือสภาพความเป็นจริงแท้(ในระดับโลกุตตระหรือระดับอภิปรชญา) เท่าเทียมกัน คือ ต่างก็ประกอบด้วย ชั้นท์ ๕, ต้องตกอยู่ภายใต้ กฎไตรลักษณ์ และกฎแห่งกรรม และเสมอภาคภายใต้กฎเกณฑ์ที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นอุดมการณ์ของชีวิต

๒ **ทัศนะเรื่อง เสรีภาพ** ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเสรีภาพเป็นสิทธิธรรมชาติที่มีติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด ฉะนั้นเมื่อเข้ามาเป็นพลเมืองแห่งรัฐ รัฐนั้นๆจะดำเนินการใดๆ ในทางละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลมิได้ เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อรักษาศีลธรรมอันดีของประชาชน และเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง รัฐอาจจะจำกัดเสรีภาพของบุคคลได้เท่าที่จำเป็น ทั้งนี้ก็แต่โดยกฎหมายเท่านั้น ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา ได้แยกพิจารณาเสรีภาพออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ คือถือว่ามนุษย์มีเสรีภาพในทางความเชื่อ ความคิดเห็น และการไม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับของผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เสรีภาพที่แท้จริงตามทัศนะของพุทธศาสนาจะเน้นเสรีภาพใน ระดับโลกุตตระ คือเสรีภาพทางด้านจิตใจ เสรีภาพภายในตนเอง ได้แก่การทำจิตให้หลุดพ้นจากการถูกครอบงำ จากทุกข์ ทั้งนี้เพื่อบรรลุสู่ความสงบสุขได้อย่างถาวร ซึ่งหมายถึง การบรรลุนิพพานนั่นเอง

๓ **ทัศนะเรื่อง ภราดรภาพ** ตามแนวคิดแบบตะวันตกถือว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นพี่น้องกัน ฉะนั้นมนุษย์พึงปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา มีความเชื่อในระดับ อภิปรชญา ว่า ในวัฏสงสารอันยาวนาน สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นพี่น้องกัน ฉะนั้นจึงได้วางหลักคำสอน ในระดับจริยธรรม ไว้ว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อกันด้วย พรหมวิหารธรรม เมตตาธรรม และสังคหัตถุธรรม ฯลฯ และเมื่อผู้ใดได้ประกอบกุศลกรรมใดแล้ว พึงเผื่อแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลนั้นแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทุกหมู่เหล่าด้วย

จากแนวคิดประเด็นนี้ พุทธศาสนาจะมีแง่มุมที่แตกต่างจากของตะวันตก คือ แนวคิดแบบตะวันตก ถือเอาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง "สิทธิ" แต่ของพุทธศาสนาถือเอาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง"เมตตา" การที่แต่ละ

คนต่างมัวคิดจะปกป้องสิทธิของตนเองตามแนวคิดแบบตะวันตก อาจจะนำมาสู่การละเมิดสิทธิของฝ่ายอื่นได้ และ “กำแพงแห่งสิทธิ” อาจกลายเป็นเครื่องกีดกันให้มนุษย์อยู่อย่างแยกส่วนแบบตัวใครตัวมัน (individual) แต่ถ้ามนุษย์สัมพันธ์กันบนพื้นฐานแห่งเมตตา มนุษย์จะหยิบยื่นสิ่งที่ต้องการให้แก่กัน โดยที่ฝ่ายให้ไม่มีหน้าที่ต้องให้ หรือฝ่ายรับไม่มีสิทธิที่จะได้รับ แต่ที่ให้กันเป็นเพราะความเมตตาสงสาร ฉะนั้นหลักแห่ง “เมตตา” จะเป็นสะพานเชื่อมให้มนุษย์หันหน้าเข้าหากัน และดำรงชีวิตอยู่อย่างรวมส่วนเป็นหนึ่งเดียว (collective & harmony) มากกว่า

๔ **หลักการพื้นฐาน สำหรับปฏิบัติต่อกัน** ตามแนวคิดแบบตะวันตก ถือว่าเมื่อมนุษย์เกิดมา มีความเสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ จึงควรได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอเหมือนเท่าเทียมกัน ไม่ควรเลือกปฏิบัติเพียงเพราะเขาเกิดมาต่างชาติ ศาสนา เพศ ภาษา หรือสีผิวใดๆ ส่วนในทัศนะของพุทธศาสนา มีทัศนะสอดคล้องกันว่ามนุษย์เกิดมาเสมอกัน โดยธรรมชาติ จึงควรได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอเหมือนเท่าเทียมกัน เขาไม่ควรถูกเลือกปฏิบัติให้แตกต่างกันไปตามคำสมมติที่เรียกขานกันนั้น

